

Scenariusz gry edukacyjnej

„Zarządzanie dziedzictwem – – ochrona i rozwój”

Lublin 2022

Scenariusz gry edukacyjnej

„Zarządzanie dziedzictwem – ochrona i rozwój”

Opracowany w ramach projektu
EduGame: Innovative Educational Tools for Management in Heritage
Protection - gamification in didactic process

Współfinansowany z funduszy Komisji Europejskiej w ramach programu
Erasmus+
Akcja 2: Partnerstwa Strategiczne

Scenariusz gry edukacyjnej

„Zarządzanie dziedzictwem – ochrona i rozwój”

Spis treści

Część I Założenia ogólne.....	4
1. O GRZE	4
2. ZASADY GRY.....	5
Część II Scenariusz gry edukacyjnej „Zarządzanie dziedzictwem – ochrona i rozwój” na przykładzie Zespołu Cerkiewnego w Radrużu.....	14

Scenariusz gry edukacyjnej

„Zarządzanie dziedzictwem – ochrona i rozwój”

Część I

Założenia ogólne

1. O GRZE:

Gra ma charakter RPG (**role playing game**) - uczestnicy gry - studenci wcielają się w role interesariuszy, których zadaniem jest opracowanie optymalnego planu ochrony, zarządzania i użytkowania obiektu. Zadaniem każdego Zespołu jest zebranie i przeanalizowanie wszystkich istotnych informacji, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości i potrzeb głównych interesariuszy mających wpływ na zabytek. Grupy na poszczególnych etapach **pracują samodzielnie**.

CELE GRY:

Gra ma na celu zapoznanie studentów ze złożonością procesu zarządzania zabytkami lub miejscami historycznymi. W swoich założeniach :

1. ma nauczyć rozumienia tego procesu, zwłaszcza różnic w punktach widzenia różnych interesariuszy (gra ma charakter analityczny)
2. gra składa się z etapów, na które rozłożone są czynniki i decyzje wpływające na zarządzanie zabytkiem. Efektem gry jest uświadomienie uczestnikom, jakie sposoby i środki można wykorzystać do moderowania okoliczności zarządzania zabytkiem, aby skuteczniej go chronić i rozwijać.

Celem gry jest zapoznanie uczestników z punktem widzenia (celami i prawami) głównych interesariuszy, którzy biorą udział w ochronie i zarządzaniu zabytkiem; dlatego w ramach każdego Zespołu jego członkowie rozdzielają między siebie role głównych interesariuszy. Zadaniem każdego uczestnika - interesariusza jest zebranie i przeanalizowanie wszystkich informacji potrzebnych do wypełnienia swoich ról; w ramach Zespołów gracze wypracowują kompromisowy i optymalny plan zarządzania zabytkiem; w ten sposób studenci uzyskują

całościowy obraz sytuacji, rozumiejąc jednak różnice stanowisk i potencjalne konflikty między interesariuszami.

Gra ma charakter edukacyjny - ćwiczy umiejętność zbierania informacji o zabytku/miejscu i możliwościach jego ochrony, umiejętność krytycznej analizy zebranych informacji, poszukiwania optymalnych rozwiązań dla różnych celów interesariuszy, znalezienia najlepszej formy ochrony i zarządzania zabytkiem; jej celem nadrzędnym jest rozwijanie analitycznego i innowacyjnego podejścia do ochrony i zarządzania zabytkiem.

2. ZASADY GRY

Gra polega na zbieraniu i analizie informacji dotyczących zabytku i najważniejszych czynników dotyczących jego ochrony, zarządzania, użytkowania; **gracze rywalizują rozwiązując te same problemy dotyczące tego samego obiektu zabytkowego.**

UCZESTNICZY

W grze biorą udział studenci – **uczestnicy czynni** oraz moderator prowadzący grę – **wykładowca**. Gra wymaga minimum 2 uczestników + moderatora; w praktyce w grze powinno brać udział 3-5 osób które wchodzi w skład jednego zespołu. W przypadku 15 osobowej grupy projektowej rekomendowany jest podział na trzy pięcioosobowe zespoły działające autonomicznie. Osobą koordynującą działania jest postać moderatora – wykładowcy, który zna zagadnienia związane z ochroną, zagospodarowaniem i zarządzaniem zabytkami, jak i konkretnym zabytkiem będącym przedmiotem gry.

ORGANIZACJA GRY

GRUPY

GRUPA PROJEKTOWA
15 OSOBOWA

PODZIAŁ NA TRZY PODGRUPY
REPREZENTANCI GŁÓWNYCH
ZAINTERESOWANYCH STRON

władze lokalne

projektanci

zarządca/
właściciel

turyści

konserwator

lokalna
społeczność

Student musi rozpoznać kompetencje różnych
interesariuszy oraz obszar i możliwości ich działania

MODERATOR

LICZBA UCZESTNIKÓW W PODGRUPIE MAX. 5 OSÓB

W ramach swoich zadań moderator:

- przedstawia zasady obowiązujące w grze (**ETAP wprowadzenia – ETAP 0**)
- ustala podział na grupy (**ETAP 0**)
- przypisuje role i zadania do wykonania (**ETAP 0**)
- prowadzi i nadzoruje debatę (**ETAP 2**)
- proponuje i koryguje rozwiązania (**ETAP 2**)
- ma wiążący/decydujący głos podczas głosowania na zwycięski projekt (**ETAP 3**)
- omawia zwycięski projekt (**ETAP 3**)

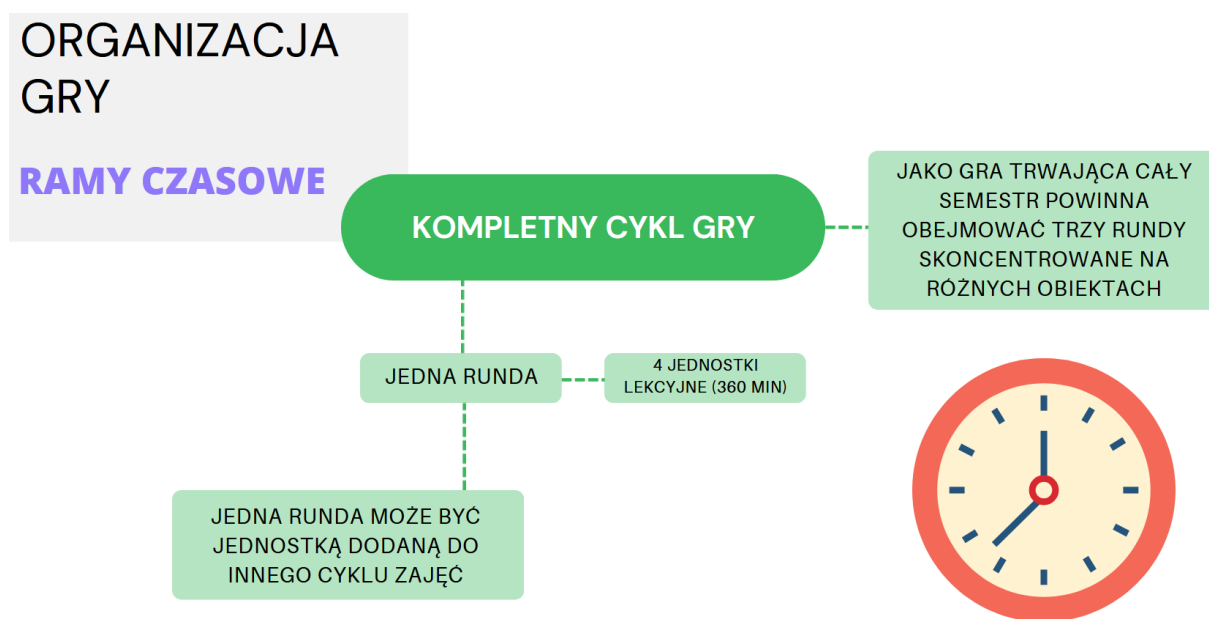
Gra jest przeznaczona dla osób, które nie mają wiedzy na temat ochrony i zarządzania zabytkiem, dodatkowo uczestnikami gry są osoby już znające omawianą problematykę – studenci określonych kierunków, zarządcy zabytków, służby konserwatorskie.

Studenci/ gracze biorący udział w grze:

- wchodzi w rolę jednej z zainteresowanych stron (interesariuszy) (**ETAP 1**)
- analizują materiały dotyczące opracowywanego problemu (**ETAP 1**)
- formułują wnioski (**ETAP 1**)
- krytycznie analizują zebrane informacje (**ETAP 2**)
- biorą udział w dyskusji (**ETAP 2**)
- biorą udział w rozwijaniu optymalnej koncepcji - planu zarządzania - (**ETAP 3**)

CZAS TRWANIA GRY

Jedna runda gry powinna stanowić **4 jednostki lekcyjne (360 minut)**. Gra edukacyjna może również stanowić **element komplementarny** do innego cyklu zajęć. Zalecane jest wówczas przeprowadzenie jednej rundy gry. W czasie semestru nauczania można wykonać kilka rund – dla różnych obiektów (różne typy zabytków) – np. 2-3 rundy. Jest to konieczne ze względu na konieczność utrzymania pierwiastka rywalizacji pomiędzy drużynami, konstytuującymi grę.

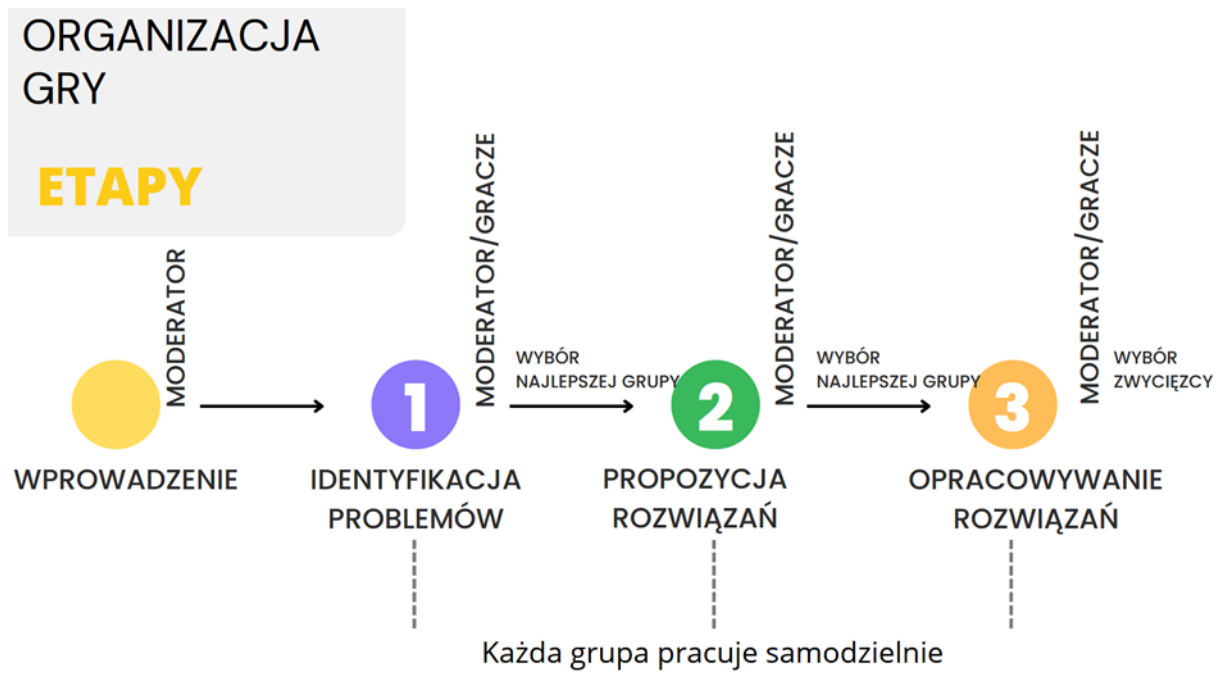

ORGANIZACJA GRY – ETAPOWANIE GRY

Gra jest prowadzona na 3 kolejnych poziomach poprzedzonych wprowadzeniem (**ETAP 0**), docelowo opiera się na trzech etapach gdzie:

3. identyfikowane i analizowane są problemy (**ETAP 1**),
4. proponowane są rozwiązania wypracowane na zasadzie kompromisu podczas debaty (**ETAP 2**),
5. Opracowywane są optymalne rozwiązania, które finalnie podlegają ewaluacji w drodze głosowania jawnego (**ETAP 3**).

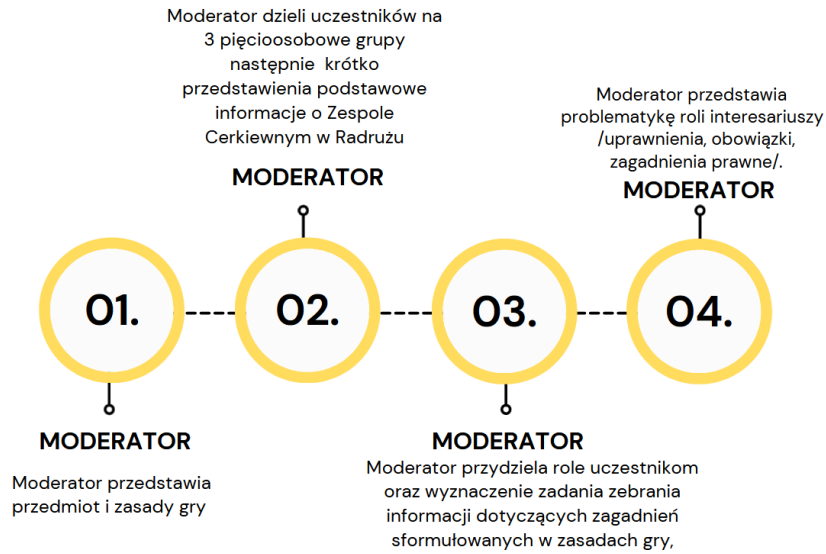
W trakcie trwania gry każda z **grup pracuje samodzielnie** zaś przebieg całości prowadzi i nadzoruje moderator.

ETAP 0 - WPROWADZENIE (czas trwania 90 min)

Gra poprzedzona jest wprowadzeniem (**ETAP 0**), podczas którego moderator przedstawia przedmiot i zasady gry, dzieli uczestników na grupy, poszczególnym studentom przypisuje role interesariuszy, wyznacza zadania i finalnie omawia problematykę roli podkreślając uprawnienia i obowiązki oraz założenia prawne z nimi związane. Liczbę i rodzaj interesariuszy ustala moderator (prowadzący). Jest to uzależnione od specyfiki wybranego tematu/zagadnienia.

ETAP 1 - IDENTYFIKACJA PROBLEMÓW (czas trwania 90 minut)

W pierwszym etapie każdorazowo – niezależnie od obiektu będącego przedmiotem gry i od rozwiązywanego w dalszej kolejności problemu – gracze podzieleni są na 3 grupy. Grupy **pracują samodzielnie**. Każda grupa studentów zbiera komplet informacji dotyczących wybranego obiektu/miejsca będącego przedmiotem gry. Dane te dotyczą:

1. Rozpoznania obiektu/miejsca, jego zabytkowych wartości,
2. Rozpoznania systemu ochrony i zarządzania zabytkiem,
3. Rozpoznania użytkowania i wykorzystania zabytku.

Równocześnie studenci zyskują świadomość ról interesariuszy ich obowiązków i możliwości działania oraz procedur związanych z zarządzaniem obiektem zabytkowym. **Kluczowym elementem tej części gry jest identyfikacja głównych problemów** oraz rozpoznanie wraz z prezentacją ww. trzech rodzajów zagadnień stanowiących podstawę do wyboru kilku problemów/zagadnień, które będą przedmiotem rozgrywek w II etapie gry.

- Propozycje tych problemów/zagadnień składa każda z trzech grup uczestników gry.
- Każda grupa proponuje 2 problemy/zagadnienia, które będą rozwiązywane w II etapie gry. Spośród 6 propozycji moderator wybiera 3 tematy do rozgrywek w II etapie.
- Na tym etapie gry rola moderatora ograniczona jest do **roli arbitra nie ingerującego w działania graczy, bierze jednak na koniec udział w głosowaniu.**
- Na koniec **ETAPU 1** następuje częściowa ewaluacja, ocenie podlegają poszczególne grupy - przyznawane są punkty – oceny dokonuje zarówno moderator, jak również pozostali gracze. Każdy gracz może przyznać jeden punkt na rozwiązanie, które uważa za słuszne. Członkowie grup nie mogą głosować na własną grupę. Punkty uzyskane podczas tej ewaluacji wliczane są do końcowego głosowania.

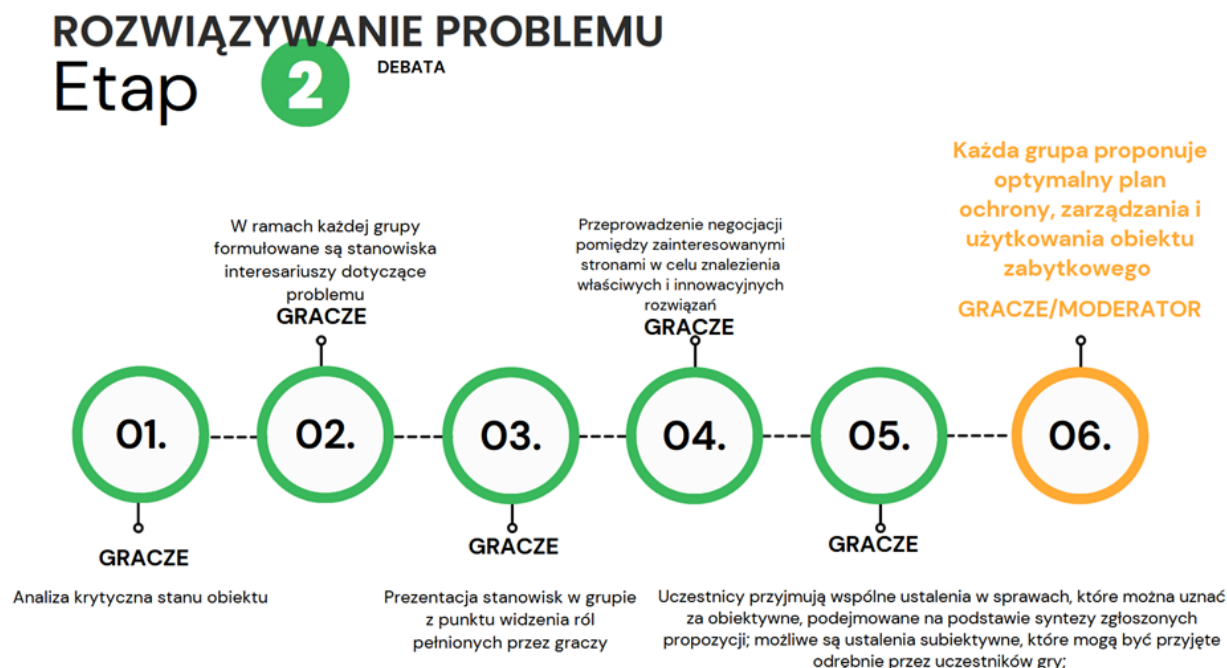
Kryteria oceny ETAPU 1 - ocena analizy obiektu:

/kto najtrafniej określi problemy obiektu na podstawie zebranych na tym etapie informacji /
m.in.:

- ocena wartości (najkompletniej)
- analiza i charakterystyka systemu ochrony i zarządzania (kompletność opisu)
- charakterystyka interesariuszy (kompletność interesariuszy i identyfikacja ich celów i możliwości)

Celem tego etapu jest identyfikacja problemów, będących przedmiotem gry w następnych etapach.

ETAP 2 - ROZWIĄZYWANIE PROBLEMÓW (czas trwania 90 minut)

Etap II dotyczy rozwiązywania 3 tematów problemów/zagadnień sformułowanych w oparciu o rozpoznanie i analizę obiektu oraz wybranych w I etapie gry. W tym etapie uczestnicy czynni (studenci) pracują we wcześniej przypisanych grupach. Grupa rozwiązuje temat/zagadnienie. Niezależnie od wyboru tematu/zagadnienia wśród interesariuszy każdorazowo musi wystąpić zarządca miejsca oraz przedstawiciel władz konserwatorskich. Każda z 3 grup ma taki sam czas na rozwiązanie problemu. Rozwiązywanie problemu polega na:

- przedstawieniu tematu/zagadnienia przez zarządcę dobra,
- przedstawieniu argumentów każdego z interesariuszy,
- dyskusji,
- wypracowaniu propozycji postępowania/wdrożenia koncepcji optymalnego planu ochrony, zarządzania i użytkowania obiektu. Rozwiązywanie problemu musi zakończyć się wnioskami.

Na koniec **ETAPU 2** następuje częściowa ewaluacja, ocenie podlegają poszczególne grupy - przyznawane są punkty – oceny dokonuje zarówno moderator, jak również pozostali gracze. Każdy gracz może przyznać jeden punkt na rozwiązanie, które uważa za słuszne. Członkowie

grup nie mogą głosować na własną grupę. Punkty uzyskane podczas tej ewaluacji wliczane są do końcowego głosowania.

Kryteria oceny ETAPU 2: ocena krytycznej analizy stanu obiektu:

/kto najlepiej przeanalizuje stan zabytku w kluczowych obszarach – oceniana jest kompletność identyfikacji i uszeregowanie ważności/

m.in.:

- krytyczna ocena stanu zachowania i zabezpieczenia wartości zabytku,
- krytyczna ocena systemu zarządzania zabytkiem,
- krytyczna ocena działań interesariuszy (również braku włączenia potencjalnych interesariuszy).

Zidentyfikowane problemy powinny być uszeregowane w kolejności ważności dla zabytku (w podsumowaniu etapu).

ETAP 3 – ROZWIĄZANIE - PREZENTACJA KONCEPCJI PROGRAMU OCHRONY, ZARZĄDZANIA, UŻYTKOWANIA ZABYTKU - WYŁONIENIE ZWYCIĘZCÓW (czas trwania 90 minut)

Etap III gry rozpoczyna się prezentacją każdej z grup biorących udział w grze, w której przedstawiają swoje założenia w formie planu zarządzania dla obiektu. Moderator wraz z innymi graczami ma możliwość zadawania pytań oraz wyrażania własnych opinii nad

zasadnością przyjętych rozwiązań, następnie przeprowadzane jest głosowanie na podstawie którego wyłoniona zostaje zwycięska grupa. Ocenie podlegać będą następujące składowe:

- Koncepcja ochrony wartości zabytkowych (zakres i forma ochrony + dopuszczalny zakres interwencji/przekształceń)
- Koncepcji programu użytkowego (co chcemy zrobić z obiektem)
- Koncepcja programu zarządzania (zarządca, finanse, organizacja, etc)
- Koncepcja działań z interesariuszami (ich zadań) i formy ich przekonania, aby stworzyć warunki realizacji programu i umożliwiającą jego akceptację
- Koncepcja programu promocji
- Koncepcja usprawnień służących osobom niepełnosprawnym

FINAŁ Gracze i moderator wspólnie ustalają optymalne działanie (lub warianty):

Sformułowanie ostatecznego programu ochrony, zarządzania, użytkowania obiektu.

KRYTERIA EWALUACJI

Ocena graczy jest dokonywana na każdym z 3 etapów/poziomów gry: **1 etap - analiza obiektu** (jego wartości, systemu zarządzania, problemów, etc.); **2 etap - analiza stanu, problemów i potrzeb obiektu;** **3 etap - opracowania rozwiązania** (ocena jakości rozwiązania).

-Odrębnie oceniany jest każdy podpunkt w każdym etapie – podpunkty są sumowane;

-Ocena końcowa poszczególnych graczy polega na zsumowaniu punktów zdobytych na poszczególnych etapach.

Po zakończeniu gry jej przebieg i wyniki oraz wnioski zostają omówione przez moderatora/prowadzącego.

Głosowanie w celu wyłonienia zwycięskiej grupy: w głosowaniu udział biorą: moderator (prowadzący) oraz wszyscy uczestnicy gry. Jeżeli w grze uczestniczył zarządca obiektu również bierze udział w głosowaniu. Głosowanie jest jawne. Moderator (prowadzący) oraz każdy uczestnik gry oddaje jeden głos na grupę, którą uznaje za najlepszą. Wygrywa grupa, która zebrała największą liczbę głosów. W ocenie należy kierować się następującymi przesłankami/kryteriami:

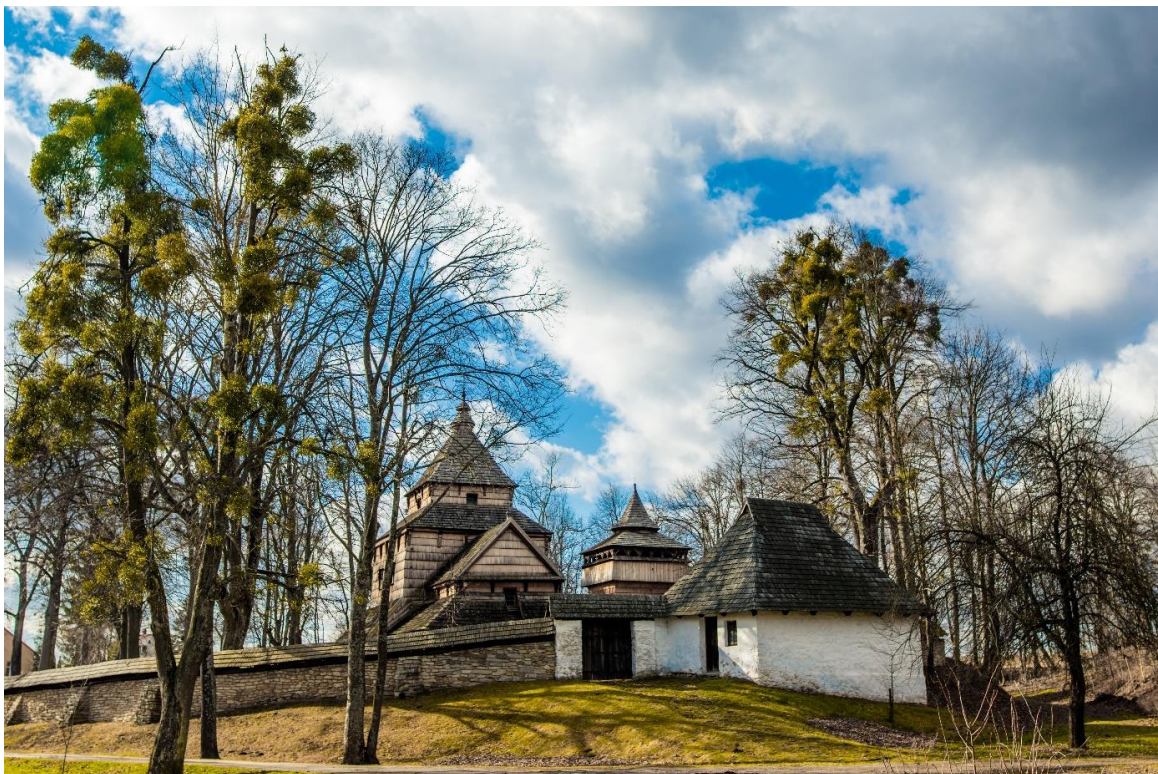
- stopień rozpoznania przez grupę obiektu i jego specyfiki,
- znajomość praw, obowiązków, kompetencji poszczególnych interesariuszy,
- umiejętność wykorzystania wiedzy o obiekcie i problemie w dyskusji,
- umiejętność negocjacji/przekonania innych do swoich pomysłów
- zasadność – jakość – innowacyjność rozwiązania problemu.

Część II

Scenariusz gry edukacyjnej

„Zarządzanie dziedzictwem – ochrona i rozwój”

na przykładzie Zespołu Cerkiewnego w Radrużu

Uczestnicy: moderator - wykładowca, grupa 15 osobowa - studentów

Czas trwania : 4 jednostki lekcyjne (360 min)

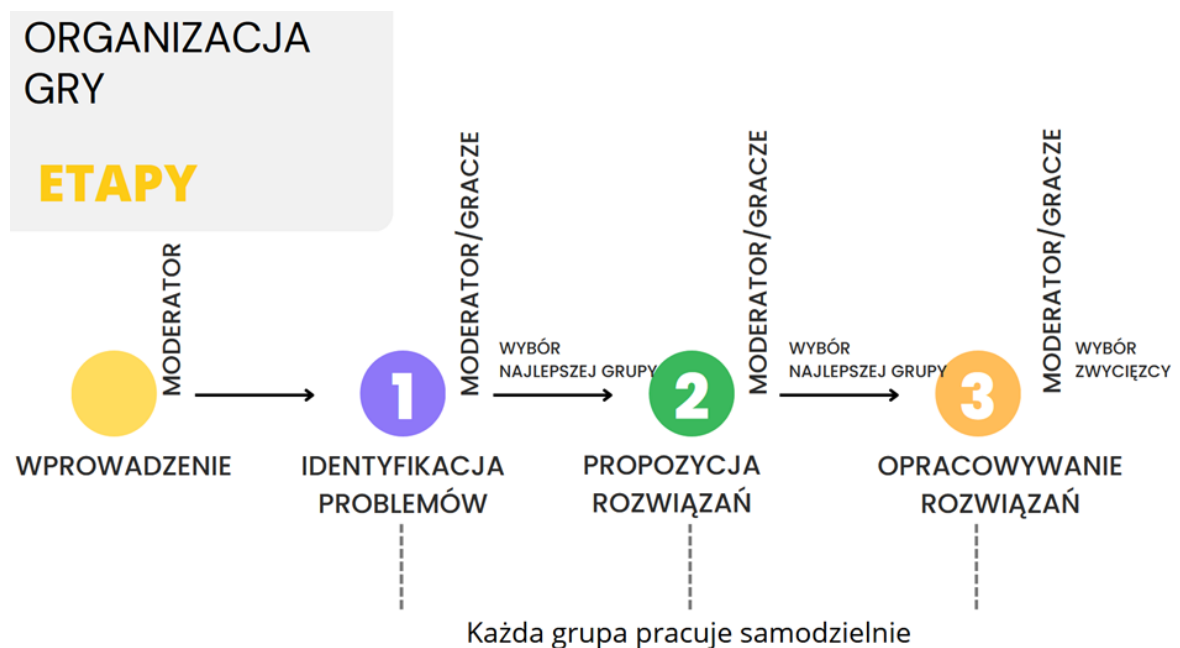
Organizacja gry: gra składa się z trzech etapów poprzedzonych wprowadzeniem zwanym dalej etapem 0.

ORGANIZACJA GRY – ETAPOWANIE GRY

Gra jest prowadzona na 3 kolejnych poziomach poprzedzonych wprowadzeniem (**ETAP 0**), docelowo opiera się na trzech etapach gdzie:

4. identyfikowane i analizowane są problemy (**ETAP 1**),
5. proponowane są rozwiązania wypracowane na zasadzie kompromisu podczas debaty (**ETAP 2**),
6. Opracowywane są optymalne rozwiązania, które finalnie podlegają ewaluacji w drodze głosowania jawnego (**ETAP 3**).

W trakcie trwania gry każda z **grup pracuje samodzielnie** zaś przebieg całości prowadzi i nadzoruje moderator.

WPROWADZENIE - ETAP 0 (czas trwania 90 minut)

Moderator ma za zadanie:

- zapoznanie studentów z celami i zasadami gry,
- przeprowadzenie podziału studentów na 3 pięcioosobowe grupy (dobrowolny wybór lub losowanie) przekazanie podstawowych informacji o Zespole Cerkiewnym w Radrużu,
- przypisanie studentom poszczególnych ról,
- krótkiego omówienia problematyki roli interesariuszy w tym ich uprawnień i obowiązków, poinformowanie graczy, o źródłach pozyskania informacji koniecznych do dalszej części rozgrywki
- wyznaczenie zadań dla grupy w postaci zebrania informacji dotyczących zagadnień sformułowanych w zasadach gry:

I. Rozpoznania obiektu/miejsca, jego zabytkowych wartości w tym:

- lokalizacji,
- krótkiej historii i opisu,
- granic,
- stanu obiektów, które wchodzi w skład Zespołu Cerkiewnego (cerkiew i jej wyposażenie, dzwonnica, mur, kostnica, budynek muzealny, dwie nekropolie, drzewostan i zieleń),
- prezentacji wartości zabytkowego zespołu.

Szczegółowe informacje: ANEKS I :

Zespół cerkiewny w Radrużu złożony z:

- drewnianej cerkwi pw. św. Paraskewy,
- drewnianej dzwonnicy,

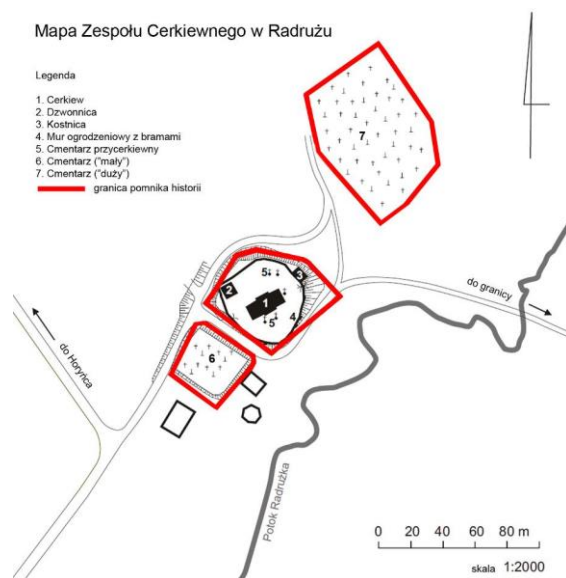
- ogrodzenia murowanego z kamienia wraz z dwiema bramami,
- murowanej z kamienia kostnicy (zwanej też „Domem Diaka”),
- terenu dawnego cmentarza przycerkiewnego w obrębie ogrodzenia wraz ze starodrzewem i kilkoma kamiennymi nagrobkami i krzyżami,
- dwóch cmentarzy położonych w bezpośrednim sąsiedztwie cerkwi,
- teren wąwozu – fragment dawnego traktu.

Lokalizacja: województwo podkarpackie (jego północno-wschodnia część), powiat lubaczowski, gmina Horyniec Zdrój

Orientacja: środkowa części wsi, usytuowanie na niewielkim wyniesieniu, łagodnie opadającym w dolinę potoku Radrużka.

Cerkiew usytuowana w centralnej części zespołu, dzwonnica - na północny zachód od świątyni. Zespół wydzielony kamiennym ogrodzeniem z dwoma bramami. Od północy do wschodniej bramy przylega niewielki budynek kostnicy (tzw. „Dom Diaka”). Obok cerkwi występuje kilka nagrobków. W bliskim sąsiedztwie zespołu cerkiewnego dwa cmentarze mniejszy - od strony południowo-zachodniej oraz większy, położony na północny-wschód od zespołu.

Granice:

Schematyczny plan z zaznaczeniem granic Pomnika Historii

Historia

Radruż – jedna z najstarszych osad w okolicach Lubaczowa (po raz pierwszy wymieniony w dokumencie w 1444 r.) W XV i XVI w. miejscowość wchodziła w skład starostwa

lubaczowskiego w województwie bełskim.

- 1531 r. - pierwsza pewna informacja o parochii i cerkwi radruskiej – świątynia wzmiankowana jako opuszczona (być może na skutek najazdu Tatarów w 1524 r.) Prawdopodobnie z tej świątyni pochodzi kilka ikon z XV i XVI w., przechowywanych we lwowskim Muzeum Sztuki Ukrainńskiej.
- czas powstania obecnie istniejącej cerkwi – prawdopodobnie k. XVI w. lub 1 poł. XVII w. (czas wzniesienia cerkwi być może 1583 r. – data wystawienia przez starostę lubaczowskiego Jana Płazę domniemanego dokumentu fundacyjnego cerkwi)
- we wnętrzu na wschodniej ścianie nawy polichromia datowana na 1648 r.
- badania porównawcze przeprowadzone przede wszystkim przez J. Mazura związały obiekt z grupą XVI-wiecznych świątyń wschodnioroztoczańskich (m.in. Gorajec – cerkiew z ok. 1586 r., Wola Wysocka – cerkiew z 1598 r., Potylicz – cerkiew pw. św. Ducha z XVI w.).
- we wnętrzu ikonostas rozbudowywany od 2. ćw. XVII w. (data 1647 na carskich wrotach, data 1699 na Deesis) aż do poł. XVIII w.
- cerkiew częściowo zniszczona/uszkodzona podczas najazdu tatarskiego w 1672 r.
- król Jan III Sobieski w dokumencie wydanym w 1682 w Jaworowie r. odnowił fundację parochii.
- ok. poł. XVIII w. Cerkiw w złym stanie technicznym – wizytacja z 1743 r. – cerkiw parafialna, z dzwonnica umieszczoną nad babińcem, „potrzebowała poważnych (*magna*) reparacji”.
- 3 ćw. XVIII w. – remont cerkwi, połączony zapewne z częściową przebudową,
- 1781 r. i 1789 – stan cerkwi określany jako dobry”.
- zapewne pomiędzy 1761 a 1781 r., rozebrano pierwotnie istniejącą nad babińcem dzwonnica, przebudowano soboty oraz wzniesiono wolnostojącą dzwonnica
- wizytacja z 1781 r. wskazuje na zły stan parkanu otaczającego cerkiw i dzwonnicy.
- ok. 1825 r. drewniany parkan zastąpiono kamiennym ogrodzeniem, wymieniono poszycie gontowe dzwonnicy, stwierdzono uszkodzenia w pokryciu dachów cerkwi;
- początek lat 30. XIX w. odnotowano zły stan cerkwi – rozluźnienie elementów konstrukcyjnych stwarzające niebezpieczeństwo dla wiernych;
- 1832 r. i lata kolejne (do 1845 r.) przeprowadzenie prac remontowych staraniem miejscowego parocha ks. Bazylego Sierocińskiego;
- budynek kostnicy – tzw. „dom diaka” – wzniesiony zapewne w 2 poł. XIX w.
- pocz. XX w. część dachów cerkwi pobito blachą;

- 1927 r. przekształcenia otworów liturgicznych w ikonostasie oraz wykonanie drobnych napraw cerkwi (m. in. wymiana gontów i założenie blachę na części pokrycia cerkwi);
- koniec okresu międzywojennego – odnotowano dobry stan cerkwi;
- po 1944 r. cerkiew opuszczona po wysiedleniu ludności ukraińskiej;
- lata 40. XX w. cerkiew prawdopodobnie wykorzystywana jako strażnica Wojsk Ochrony Pogranicza;
- przełom lat 40. i 50. XX w. okresowo użytkowana jako kaplica rzymskokatolicka;
- 1959 r. przejęta na rzecz Skarbu Państwa; przez długi okres pozostawała nieużytkowana;
- 1964-1966 generalny remont świątyni i pozostałych elementów zespołu cerkiewnego; odkrycie konserwacja polichromii na ścianie ikonostasowej i w sanktuarium.
- 1986-1991 opieka nad cerkwią sprawowana przez Muzeum w Lubaczowie. Następnie w latach 1991-2010 w zarządzie Starostwa Powiatowego w Lubaczowie – nadzór nad obiektem w gestii Powiatowego Centrum Kultury i Sportu w Lubaczowie.
- 2010 r. przejęcie zespołu przez Muzeum Kresów w Lubaczowie – placówka filialna muzeum.
- 2010 r. montaż systemu p.poż. oraz systemu antywłamaniowego wewnątrz cerkwi.
- 2011 r. wymiana poszycia gontowego wraz z impregnacją na całości cerkwi; montaż systemu gaszenia mgłowego typu FOG na budynku cerkwi; konserwacja polichromii wewnątrz cerkwi; remont instalacji odgromowej oraz konserwacja krzyży wieńczących cerkiew i dzwonnice.
- 2012 r. montaż systemu gaszenia mgłowego typu FOG na budynku dzwonnicy; konserwacja ikonostasu i wyposażenia ruchomego (dwa ołtarze boczne).
- 2016 r. do chwili obecnej – prace konserwatorskie nagrobków na cmentarzach.

Opis:

Cerkiew

Rzut, bryła, elewacje

- Cerkiew konstrukcji zrębowej, na trójdzielno-podłużnym planie i bryła jednokopułowa.
- Nawa, sanktuarium i babiniec usytuowane na osi podłużnej – wszystkie na rzucie kwadratów; do szerszej nawy przylegają węższe pomieszczenia: od wschodu – sanktuarium, od zachodu – babiniec.
- W bryle zdecydowanie dominuje nawa, nad którą czworoboczna kopuła zrębowa z jednym załamaniem, zwieńczona pseudolatarnią i żelaznym krzyżem na pazdurze;

sanktuarium i babiniec (o zbliżonej do siebie wysokości) znacznie niższe od nawy, nakryte dachami dwuspadowymi z trójkątnymi szczytami (od wschodu i zachodu), przy których niewielkie daszki przyzbowe; na kalenicach obydwu dachów pojedyncze pazdury z kutymi krzyżami.

- Bryła wzbogacona w dolnej części o otwarte soboty, których zadaszenia wsparte są na profilowanych rysiach i samodzielnym systemie słupów. Soboty przykryte szerokimi dachami jednospadowymi. Przy zachodniej ścianie babinca soboty szersze, wsparte na dwóch słupach w narożach i dwóch drewnianych kolumnach.
- Ściany pod sobotami z odsłoniętym zrębem, wzmocnione od zewnątrz niskimi lisicami. Ściany nawy, sanktuarium i babinca oraz załamania kopuły zwieńczone sfazowanymi belkami gzymsowymi, pod którymi równomiernie rozmieszczone profilowane zaczepy. Ściany: nawy, załamania kopuły nawy, fragmenty ścian sanktuarium i babinca powyżej zadaszenia sobót oraz ściana szczytowa sanktuarium pobite od zewnątrz gontem. Szczyt babinca szalowany pionowo deskami. Poszycie kopuły i pseudolatarni nawy oraz wszystkich dachów (sanktuarium, babiniec, soboty) stanowi gont.
- Otwory drzwiowe prostokątne, zamknięte łukiem trójlistnym – w zachodniej ścianie babinca i południowej ścianie nawy.
- Otwory okienne zróżnicowane: w nawie – większe, prostokątne, w ściankach załamania kopuły okulusy; w sanktuarium – prostokątny otwór okienny w ścianie wschodniej. Otwory okienne osłonięte od góry daszkami okapowymi, ujęte po bokach ozdobnie wycinanymi deskami, od dołu wydzielone okapnikiem.
- Na południowej zewnętrznej ścianie nawy, w obrębie sobót napis epitafijny z 1699r. (nadproże południowego portalu) i malowany krzyż z datą 1648 r.

Cerkiew pw. św. Paraskewy w Radrużu. Fot. Alicja Mróz, 2020 r.

Materiał i konstrukcja

- Cerkiew posadowiona na fundamencie z łamanego kamienia wapiennego na zaprawie wapienno-cementowej (kamienie pod węglami uzupełnione głazami granitowymi na betonie).
- Podwalina dębowa, zrąb ścian z drewna iglastego (jodła) łączony w węglach na nakładkę z krytym czopem z pozostawieniem ostatków w kilku dolnych węglach. Belki czwartego i piątego oraz trzeciego wieńca łączone na obłap z krytym czopem; ostanki wysunięte w formie rysiów.
- Zręby nawy, sanktuarium i babinca nieznacznie zbieżne. Wieńce usztywnione tyblami, wzmocnione od zewnątrz niskimi lisicami. Soboty konstrukcji słupowej, otwarte, z oczepem wspartym na rysiach i systemie słupów posadowionych na kamiennej podmurówce i podwalinie. Słupy usztywnione mieczowaniem. Krokwie dachów sobót wsparte na zrębie poszczególnych członów budowli i na oczepie. Końcówki krokwi profilowane. W obrębie sobót babinca drewniana deskowa podłoga, w sobotach nawy i sanktuarium – posadzka z kamiennych płyt.
- Nawa, sanktuarium i babiniec przekryte sklepieniami konstrukcji zrębowej. Nad nawą czteropolowa kopuła zrębowa z jednym załamaniem, wzmocniona od wewnątrz systemem ściągów, założonych na dwóch poziomach. Ściągów wsparte od dołu na mieczach oraz usztywnione górą w każdym narożu przez cztery zastrzały. U podstawy górnej, namiotowej

części kopuły oraz w jej zwieńczeniu dwa krzyżujące się ściagi; na ich skrzyżowaniu zamocowany pionowy król. Ściagi są elementami rozbudowanej konstrukcji stężącej zrąb kopuły oraz dźwigającej latarnię, powstałej ze skrzyżowania dwóch wiązarów storczykowych. Wierzchołek kopuły ścięty; na nim osadzona szkieletowa konstrukcja okrągłej pseudolatarni przekrytej stożkowym daszkiem i zwieńczonej niewielką czaszą, pazdurem i żelaznym, bogato zdobionym krzyżem.

- Belki oczepu wychodzą poza zewnętrzne lico zrębu nawy. Na ostatki belek oczepu nałożone gzymsy wieńczące. W ostatkach belek oczepu a także w ostatkach belek wszystkich ściągów nawy zaczopowane są zaczepy. Pod belkami gzymsowymi umieszczone są dodatkowo niekonstrukcyjne zaczepy, rozmieszczone rytmicznie i pełniące jedynie funkcję dekoracyjną. Gzyms na odcinkach między zaczepami sfazowany ze śmigą. Podobne rozwiązania konstrukcyjne występują w sanktuarium, babińcu oraz w ściankach załamania kopuły nawy.
- Sanktuarium i babiniec przekryte dwuschylnymi sklepieniami zrębowymi. Dwupołaciowe sklepienie babińca ze ścianką szczytową. Nad tą częścią babińca więźba krokwiowo-jętkowa. Na skłonach sklepień sanktuarium i babińca oraz kopuły nawy położone krokwie i łąty konstrukcji dachowej, które powtarzają formę wewnętrznych przekryć.
- Stolarka drzwiowa:
  - portal w zachodniej ścianie babińca – odrzwia dębowe, węgary szerokie, nadproże szerokie z wycięciem u dołu w formie łuku trójlistnego; drzwi drewniane, jednoskrzydłowe, deskowe, szponowe, od zewnątrz z żelaznymi okuciami;
  - portal w nawie od południa o analogicznej do zachodniego formie; drzwi drewniane, jednoskrzydłowe, deskowe z żelaznymi ozdobnie opracowanymi okuciami; w nadprożu wycięty napis epitafijny w języku starocerkiewnosłowiańskim: „ZDIE LEZI SŁAWETNYJ PAN WASYLIJ DUBNIEWYCZ P[RESTAWSZY] R B 1699 MARTA 6”; na węgarach malowane krzyże (zachodni - trójramienny, wschodni – z wyobrażeniem palmy i włóczni).
- Stolarka okienna:
  - w nawie i sanktuarium – okna prostokątne, szczeblinowe, sześciokwaterowe;
  - w ściankach załamania kopuły – okna kwadratowe, szczeblinowe, czterokwaterowe

Podłogi w cerkwi (w sanktuarium, nawie i babińcu) – drewniane, deskowe.

Przy wschodniej ścianie sanktuarium (w obrębie sobót) położona belka (pierwotnie znajdująca się w sanktuarium u podstawy szczytu dachu) z fragmentem łacińskiego napisu: „[cru]cem in

qua Salvator Jesus Christus pro nostris pecc[atis]”.

Ikonostas we wnętrzu Cerkwi pw. św. Paraskewy w Radrużu. Fot. Alicja Mróz, 2020 r.

Wnętrze

- Babiniec otwarty do nawy szerokim przejściem górą zamkniętym prosto, po bokach uskokowo wysunięte profilowane brusy zrębu. Na dolnej płaszczyźnie belki zamykającej przejście od góry wycięte znaki ciesielskie – trzy tzw. rozety cyrkłowe. Nad przejściem wycięty w zrębie ściany duży kolisty prześwit.
- W zrębowej ścianie między nawą a sanktuarium wycięte trzy niskie, symetrycznie rozmieszczone prostokątne otwory drzwiowe dolnego rzędu ikonostasu. Nad środkowym otworem wycięty duży kolisty prześwit.
- Chór muzyczny wsparty na zrębach oraz dwóch parach drewnianych kolumn. Parapet prosty z ażurową barierką o ozdobnie wyciętych tralkach. W narożu północnym drewniane dwubiegowe schody z podestem. Kolumny i chór śpiewaczy polichromowane na niebiesko.
- W nawie (na ścianie ikonostasowej) i w sanktuarium (na ścianie północnej) polichromia figuralno-ornamentalna z 1648 r. W nawie polichromia pokrywa górną część ściany ikonostasowej na całej jej szerokości oraz wschodnią połąć kopuły nawy. Malowidła zakomponowane w trzech poziomych pasach wydzielonych fryzami. Najniżej

umieszczona pozioma listwa dekorowana malowaną wicią roślinną. Pierwszy rząd malowideł figuralnych tworzą wizerunki dwunastu starotestamentowych proroków umieszczonych w polach wydzielonych malowanymi arkadami. Rząd proroków wydzielony jest dołem i górą fryzem ornamentalnym. Powyżej malowideł z prorokami cykl scen biblijnych w pięciu dużych prostokątnych polach wydzielonych pionowymi pasami. Kolejno od północnej strony przedstawiono: *Ścięcie św. Jana Chrzciciela, Wjazd do Jerozolimy, Pokrow Przenajświętszej Bogarodzicy (?), Zstąpienie do Otchłani, Ofiara Abrahama*. Najwyżej, na ukośnej połaci zrębu kopuły wyobrażony jest wizerunek *Chrystusa Acheiropoietos (Mandylion)* podtrzymywany przez parę aniołów oraz fryz z cherubinami na tle gwiazdzistego nieba.

- Na północnej ścianie sanktuarium polichromia z cało postaciowym przedstawieniem trzech Ojców Kościoła: św. Bazylego Wielkiego, Jana Złotoustego i Grzegorza Teologa umieszczone w malowanym architektonicznym obramieniu. W trójkątnym szczycie obramienia wyobrażenie św. Michała Archaniola w półpostaci. Szczyt ujęty malowanym ornamentem zwijanym i sterczynami. Między przedstawieniami w pasie belkowania malowany napis w języku starocerkiewnosłowiańskim o charakterze epitafijno-wotywnym: „POMIANI HOSPODI W ZDRAWI RABA SWOJEHO JAKOWA I RABU SWOJU.../ I PRESTAWISZAGOSJA RABA BOŻIJA MŁADIENCA MICHAJŁA SIEMU”.
- Malowidła wykonane w technice temperowej na zaprawie kredowej, bezpośrednio na zrębie.

Wyposażenie cerkwi

- Większość elementów pierwotnego bogatego wyposażenia cerkwi pozostawało od 1963 roku w Dziale Sztuki Cerkiewnej Muzeum-Zamku w Łańcucie. W 2011 i 2012 r. Muzeum Kresów w Lubaczowie przejęło z muzeum w Łańcucie zabytkowe wyposażenie, poddano pracom konserwatorskim i wyeksponowano w cerkwi.
- Najważniejsze elementy wyposażenia to: ikonostas (1 poł. XVII - 2 poł. XVIII w.), dwa ołtarze boczne (poł. XVIII w.), ława kolatorska (XVII w.) oraz Boży Grób (1839r.)
- Ikonostas o charakterze architektoniczno-ramowym, jednoosiowy, złożony z pięciu rzędów, w których umieszczono 58 ikon (tempera na drewnie), osadzonych w snycerskich obramieniach. Przedstawienia są dziełem co najmniej trzech artystów, znanych z pozostawionych sygnatur: Zachariasza Tarnohorskiego z Niemirowa, Ioana

„obywatela Hrebeńskiego” (z Hrebennego), Andreja Wyszeckiego [Wyszeńskiego] z Jaworowa:

- Dwa ołtarze boczne: św. Mikołaja (pd.) i Zaśnięcia Matki Boskiej (pn.) wykonane przez malarza Andreja Wyszyńskiego w 1756 roku. Posiadają architektoniczną formę złożoną z jednoosiowych nastaw ustawionych na późniejszych mensach (XIX w.).
- Ława kolatorska w nawie należąca zapewne do jednego ze starostów lubaczowskich (k. XVII w.), dwa krzyże procesyjne (XVIII - XIX w.), niska drewniana kazalnica (XIX w.), drewniane ławki jednorzędowe i dwurzędowe (XIX/XX w.) oraz pojedyncza ławka na chórze.
- W sanktuarium zachował się murowany z cegły prestoł (XVIII-XIX w.), za nim drewniana, dwudrzwiowa szafa (XIX/XX w.) oraz drewniany pulpit.
- W babińcu kamienna kropielnica (XVIII/XIX w.) oraz Boży Grób ufundowany staraniem miejscowego proboszcza ks. Bazylego Sierocińskiego (1839r.).

Boczne ołtarze w Cerkwi pw. św. Paraskewy w Radrużu. Fot. Alicja Mróz, 2020 r.

Dzwonnica

- Dzwonnica konstrukcji słupowo-ramowej, na rzucie kwadratu, dwukondygnacyjna z nadwieszoną izbicą, nakryta dachem namiotowym przechodzącym w górnej części w dach ostrosłupowy. Ściany zewnętrzne osłonięte wysokim „fartuchem“, nad otworem wejściowym faliście wygiętym.
- Nadwieszona wyraźnie wydzielona izbica tworzy piętro dzwonowe z otwartą galerią. Jej ściany w dolnej części oszalowane pionowo deskami i zwieńczone gzymsem; w górnej części otwarta galeria z otworami o półkoliście zamkniętym wykroju.
- Dach w dolnej części namiotowy, spłaszczony, czteropłóciowy, przechodzący wyżej w węższy, wysoki dach ostrosłupowy, ośmiopłóciowy.
- Pokrycie fartucha, ścian, daszku okapnika izbicy oraz dachu stanowi gont..
- Podwalina dębowa osadzona na ławie betonowej i granitowych kamieniach w narożach. Szkielet konstrukcji ścian utworzony z pionowych słupów sosnowych z centralnym królem, opartych na podwalinie w miejscach skrzyżowania belek. Słupy usztywnione ryglami, zastrzałami, mieczami i zastrzałami krzyżowymi, tzw. „krzyżami św. Andrzeja”.
- Konstrukcja izbicy oparta na zdwojonej belce oczepowej. Ścianki nadwieszono piętra izbicy z pionowych słupków wzmocnionych mieczowaniem i zastrzałami.
- Konstrukcja otworu wejściowego wzmocniona w górnych narożach mieczowaniem.
- Więźba dachowa konstrukcji krokwiowej z królem (mniczem) pośrodku i przypustnicami. Krokwie powiązane z królem zastrzałami.
- Wnętrze podzielone na dwie kondygnacje: dolną – wysoką z przyziemiem i półpiętrzem, górną – niską umieszczoną w izbicy, z galerią – obejściem na całym obwodzie, otwartą na zewnątrz i do wnętrza.

Dzwonnica w Zespole Cerkiewnym w Radużu. Fot. Alicja Mróz, 2020 r.

Kostnica (tzw. „Dom Diaka”)

- Niewielki murowany z kamienia budynek, na rzucie prostokąta, jednokondygnacyjny.
- Bryła zwarta z wysokim czterospadowym dachem z wydatnym okapem, o krótkiej kalenicy z niewielkimi półszczytami w formie dymników od południa i północy. Pokrycie dachu stanowi gont.
- Elewacje bez podziałów; południowa z prostokątnym otworem wejściowym.
- Otwory okienne prostokątne zamknięte łukiem odcinkowym. Elewacja zachodnia stanowiąca fragment muru ogrodzeniowego poprzedzona podcieniem utworzonym przez cztery drewniane słupy wzmocnione mieczowaniem, które wspierają połąć dachową. Elewacje (z wyjątkiem zachodniej) otynkowane (narzutka) z widocznym nieregularnym wątkiem, bielone.
- Wnętrze jednoprzestrzenne, nakryte stropem belkowym; posadzka z płyt kamiennych. Otwory okienne prostokątne z kratami.

Kostnica tzw. „Dom Diaka” przy Cerkwi pw. św. Paraskewy w Radrużu. Fot. Alicja Mróz, 2020 r.

Fragment kamiennego ogrodzenia Zespołu Cerkiewnego w Radrużu (od strony wschodniej).
Fot. Alicja Mróz, 2020 r.

Ogrodzenie z bramami

- Ogrodzenie zapewne murowane z kamienia wapiennego na zaprawie wapienno-cementowej, nieotynkowane, o nieregularnym wątku (w górnych partiach muru przemurowanych w latach 60. XX w. watek regularny).
- Mur od zewnątrz wzmocniony szkarpami, od wewnątrz rozczłonkowany prostokątnymi niszami. W niszach od zachodu umieszczone fragmenty nagrobków z bruśnieńskich warsztatów.
- Mur przykryty dwuspadowym daszkiem o gontowym pokryciu.
- Brama zachodnia murowana z kamienia na zaprawie wapienno-cementowej, nieotynkowana, z szerokim otworem o kształcie prostokąta zamkniętego łukiem odcinkowym; nakryta daszkiem półszczytowym pobitym gontem.
- Wrota dwuskrzydłowe, deskowe, szponowe.
- Brama wschodnia murowana z kamienia na zaprawie wapienno-cementowej, otynkowana (narzutka), bielona. Złożona z dwóch szerokich murowanych słupów; nakryta dwuspadowym daszkiem połączonym od północy z dachem kostnicy.
- Wrota dwuskrzydłowe, deskowe, szponowe.

Cmentarze

Przycerkiewny w granicach ogrodzenia – nagrobna płyta, krzyż i nagrobki pochodzące z XVII-XIX w.

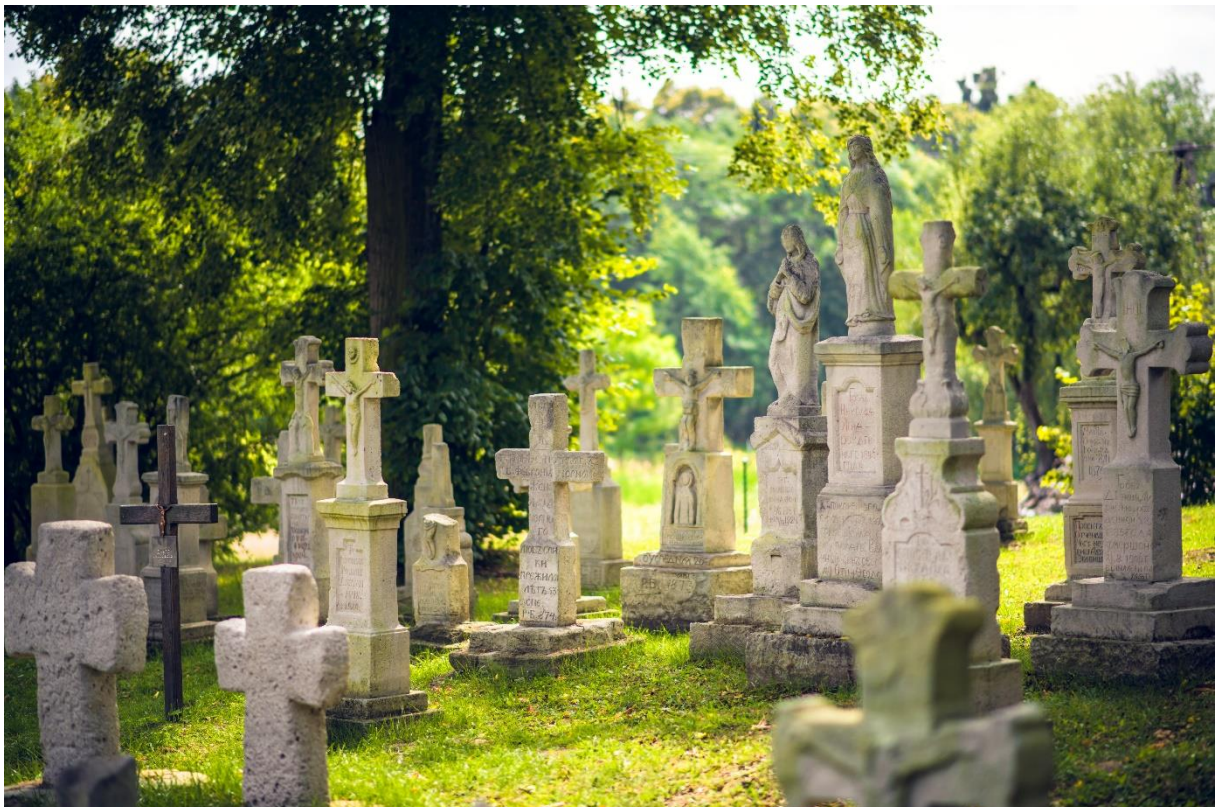
Cmentarz tzw. mały (pocz. XIX do lat 30. XX w.) – niemal 100 nagrobków – przykłady rzeźby sepulkralnej tworzonej w bruśnieńskim ośrodku kamieniarskim w konwencji sztuki ludowej.

Cmentarz tzw. duży

Założony został (pocz. XIX – XX w.) – około 400 kamiennych nagrobków będących dziełem lokalnych warsztatów kamieniarskich w Starym Bruśnie.

Monumentalna płyta nagrobna Katarzyny Dubniewiczowej z końca XVII w. znajdująca się na cmentarzu przycerkiewnym. Fot. Alicja Mróz, 2020 r.

Odrestaurowane nagrobki na tzw. małym cmentarzu. Fot. Alicja Mróz, 2020 r.

Część nagrobków odrestaurowanych na tzw. dużym cmentarzu. Fot. Alicja Mróz, 2020 r.

Stan

W zdecydowanej części bardzo dobry i dobry – cerkiew i pozostałe elementy zespołu po lub w trakcie (nagrobki na cmentarzach) prac remontowo-konserwatorskich.

Interwencji wymaga kamienne ogrodzenie; konieczna kontynuacja prac konserwatorskich nagrobków na tzw. dużym cmentarzu. W 2021 roku stwierdzono, że kamienne ogrodzenie, na odcinku w pobliżu głównej bramy, wykazuje wyraźne odchylenie od pionu. Stan taki w kolejnych latach mógłby doprowadzić do osunięcia się kamieni i destrukcji tej części ogrodzenia. W 2022 r. Zarządca obiektu zlecił przeprowadzenie ekspertyzy, by dokładnie ocenić zagrożenie. Obecnie trwa analiza wyników ekspertyzy i wypracowanie, w konsultacji z organami konserwatorskimi, optymalnego rozwiązania problemu.

Wartości zabytkowe zespołu

Zespół cerkiewny o znaczeniu krajowym i międzynarodowym, o wyjątkowych wartościach historycznych, naukowych, artystycznych i dydaktycznych, mający wyjątkowe znaczenie dla polskiego i światowego dziedzictwa kulturowego.

- Prawdopodobnie najstarsza, tak dobrze zachowana drewniana świątynia obrządku wschodniego na terenie Polski.

- Wybitne dzieło architektury drewnianej – forma architektoniczna w typie z czworoboczną kopułą nad nawą, unikatowe rozwiązania konstrukcyjne – zabytek o wyjątkowym znaczeniu w skali ogólnopolskiej i międzynarodowej.
- Zachowana historyczna konstrukcja charakteryzująca się doskonałością rozwiązań technicznych.
- Wybitne dzieło architektoniczne – cechy stylistyczno-formalne i elementy konstrukcyjne: doskonale rozwiązanie konstrukcyjne czworobocznej, jednozałomowej, zrębowej kopuły z systemem stężeń (skomplikowana konstrukcja podciągów założonych na dwóch poziomach, wzmocnionych mieczami i zastrzałami oraz usztywniona od zewnątrz zaczepami) Konstrukcja nawiązująca pośrednio do rozwiązań charakterystycznych dla gotyckich konstrukcji wieżb dachowych najstarszych polskich kościołów drewnianych.
- Cerkiew wzniesiona przez zawodowych mistrzów, wykorzystujących doświadczenia ciesielstwa późnogotyckiego. Twórcy tych cerkwi zachowując wierność wschodnim tradycjom budowlanym twórczo wykorzystali osiągnięcia konstrukcyjne i elementy zdobnicze charakterystyczne dla kręgu najstarszych gotyckich kościołów drewnianych.
- Konstrukcja zrębowych sklepień nad sanktuarium i częściowo nad babińcem wykazuje związki z archaiczną tradycją budownictwa cerkiewnego.
- Wysoka jakość obróbki ciesielskiej.
- Występowanie profilowanych rysi wspierających soboty charakterystyczne dla wschodniej tradycji budowlanej.
- Zachowana oryginalna, unikatowa forma przegrody ikonostasowej między nawą a sanktuarium oraz przejścia między babińcem a nawą z owalnymi prześwitami w górnej części o rozwiązaniach spotykanych jedynie w cerkwiach o wczesnym rodowodzie.
- Unikatowe bardzo rzadko spotykane w drewnianej architekturze cerkwi ruskich portale, których konstrukcja wiąże się z tradycją średniowiecznych strzech kamiennarsko-ciesielskich.
- Duże rozmiary obiektu – cerkiew w Radrużu zaliczana do największych drewnianych budowli sakralnych Kościoła Wschodniego na ziemiach ruskich. Świadczy o dużych umiejętnościach technicznych cieśli wznoszących cerkiew.
- Doskonale zachowana substancja architektoniczna – oryginalna XVI-wieczna konstrukcja
- Wyjątkowo cenne, datowane na 2 ćw. XVII w. malowidła ściennie o wybitnych wartościach historycznych oraz bogatym programie ikonograficznym (polichromia

przypisywana malarzom wywodzącym się z potylickiego ośrodka malarskiego, który rozwinął swą działalność w 1 poł. XVII w.) Zabytki cerkiewnego malarstwa monumentalnego z tego czasu należą w Polsce do rzadkości, a dzieła malarskie przypisywane ośrodkowi potylickiemu uznane zostały przez badaczy za jedno z najciekawszych osiągnięć sztuki Kościoła Wschodniego na pograniczu polsko-ruskim.

- Cenny ikonostas reprezentujący kilka faz rozwojowych - od lat 40. XVII wieku do połowy XVIII wieku. Ikony wykonane przez kilku twórców, znanych z pozostawionych sygnatur. Ikony z XVIII wieku są dziełem artystów działających na zapleczu ośrodka malarskiego w Żółkwi, zapoczątkowanego w kręgu mecenatu króla Jana III Sobieskiego. Obecność w świątyni dzieł malarskich czterech znanych z imienia i nazwiska twórców, działających od XVII po XIX w., jest ewenementem w dziejach malarskiego wystroju świątyń obrządku wschodniego na terenie współczesnej Polski południowo-wschodniej.
- Zespół malowniczo wkomponowany w otaczający krajobraz; zachowane pierwotne relacje z położonymi w bezpośrednim sąsiedztwie dwoma cmentarzami. Wszystkie elementy wchodzące w skład zespołu są harmonijnie ze sobą powiązane, a ich rozmieszczenie wewnątrz owalnego ogrodzenia wynika z ich funkcji i utrwalonego w tradycji znaczenia.
- Cmentarze przycerkiewne (położone wewnątrz oraz poza murem otaczającym cerkiew) z charakterystyczną plastyką nagrobną pochodzącą z bruśnieńskiego ośrodka kamieniarskiego, tworzą wyjątkowo cenny element pejzażu kulturowego.

Wartości zabytkowe zespołu:

Zespół cerkiewny o znaczeniu krajowym i międzynarodowym, o wyjątkowych wartościach historycznych, naukowych, artystycznych i dydaktycznych, mający wyjątkowe znaczenie dla polskiego i światowego dziedzictwa kulturowego.

- Prawdopodobnie najstarsza, tak dobrze zachowana drewniana świątynia obrządku wschodniego na terenie Polski.
- Wybitne dzieło architektury drewnianej – forma architektoniczna w typie z czworoboczną kopułą nad nawą, unikatowe rozwiązania konstrukcyjne – zabytek o wyjątkowym znaczeniu w skali ogólnopolskiej i międzynarodowej.
- Zachowana historyczna konstrukcja charakteryzująca się doskonałością rozwiązań technicznych.
- Wybitne dzieło architektoniczne – cechy stylistyczno-formalne i elementy konstrukcyjne:
  - doskonałe rozwiązanie konstrukcyjne czworobocznej, jednozałomowej, zrębowej kopuły z systemem stężeń (skomplikowana konstrukcja podciągów założonych na dwóch poziomach, wzmocnionych mieczami i zastrzałami oraz usztywniona od zewnątrz zaczepami) Konstrukcja nawiązująca pośrednio do rozwiązań charakterystycznych dla gotyckich konstrukcji więźb dachowych najstarszych polskich kościołów drewnianych.
- Cerkiew wzniesiona przez zawodowych mistrzów, wykorzystujących doświadczenia ciesielstwa późnogotyckiego. Twórcy tych cerkwi zachowując wierność wschodnim tradycjom budowlanym twórczo wykorzystali osiągnięcia konstrukcyjne i elementy zdobnicze charakterystyczne dla kręgu najstarszych gotyckich kościołów drewnianych.
- Konstrukcja zrębowych sklepień nad sanktuarium i częściowo nad babińcem wykazuje związki z archaiczną tradycją budownictwa cerkiewnego.
- Wysoka jakość obróbki ciesielskiej.
- Występowanie profilowanych rysi wspierających soboty charakterystyczne dla wschodniej tradycji budowlanej.
- Zachowana oryginalna, unikatowa forma przegrody ikonostasowej między nawą a sanktuarium oraz przejścia między babińcem a nawą z owalnymi prześwitami w górnej części o rozwiązaniach spotykanych jedynie w cerkwiach o wczesnym rodowodzie.

- Unikatowe bardzo rzadko spotykane w drewnianej architekturze cerkwi ruskich portale, których konstrukcja wiąże się z tradycją średniowiecznych strzech kamieniarsko-ciesielskich.
- Duże rozmiary obiektu – cerkiew w Radrużu zaliczana do największych drewnianych budowli sakralnych Kościoła Wschodniego na ziemiach ruskich. Świadczy o dużych umiejętnościach technicznych cieśli wznoszących cerkiew.
- Doskonale zachowana substancja architektoniczna – oryginalna XVI-wieczna konstrukcja
- Wyjątkowo cenne, datowane na 2 ćw. XVII w. malowidła ściennie o wybitnych wartościach historycznych oraz bogatym programie ikonograficznym (polichromia przypisywana malarzom wywodzącym się z potylickiego ośrodka malarskiego, który rozwinął swą działalność w 1 poł. XVII w.) Zabytki cerkiewnego malarstwa monumentalnego z tego czasu należą w Polsce do rzadkości, a dzieła malarskie przypisywane ośrodkowi potylickiemu uznane zostały przez badaczy za jedno z najciekawszych osiągnięć sztuki Kościoła Wschodniego na pograniczu polsko-ruskim.
- Cenny ikonostas reprezentujący kilka faz rozwojowych - od lat 40. XVII wieku do połowy XVIII wieku. Ikony wykonane przez kilku twórców, znanych z pozostawionych sygnatur. Ikony z XVIII wieku są dziełem artystów działających na zapleczu ośrodka malarskiego w Żółkwi, zapoczątkowanego w kręgu mecenatu króla Jana III Sobieskiego. Obecność w świątyni dzieł malarskich czterech znanych z imienia i nazwiska twórców, działających od XVII po XIX w., jest ewenementem w dziejach malarskiego wystroju świątyń obrządku wschodniego na terenie współczesnej Polski południowo-wschodniej.
- Zespół malowniczo wkomponowany w otaczający krajobraz; zachowane pierwotne relacje z położonymi w bezpośrednim sąsiedztwie dwoma cmentarzami. Wszystkie elementy wchodzące w skład zespołu są harmonijnie ze sobą powiązane, a ich rozmieszczenie wewnątrz owalnego ogrodzenia wynika z ich funkcji i utrwalonego w tradycji znaczenia.
- Cmentarze przycerkiewne (położone wewnątrz oraz poza murem otaczającym cerkiew) z charakterystyczną plastyką nagrobną pochodzącą z bruśnieńskiego ośrodka kamieniarskiego, tworzą wyjątkowo cenny element pejzażu kulturowe

II. Rozpoznanie systemu ochrony i zarządzania zabytkiem w tym:

– wniosku o wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO *Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat* oraz dokumentacja, w tym Orzeczenie Wyjątkowej Uniwersalnej Wartości (dostępne na stronie internetowej <https://whc.unesco.org/en/list/1424/documents/>)

– wniosku o uznanie zespołu cerkiewnego w Radrużu za Pomnik Historii (w zbiorach Muzeum Kresów w Lubaczowie) oraz opinię NID nt. uznania dobra za PH (w zbiorach Narodowego Instytutu Dziedzictwa),

– decyzji o wpisie do rejestru zabytków (w zbiorach zarządcy dobra oraz Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków),

– najważniejszych publikacji, opracowania i dokumentacje naukowo-badawcze,

– informacji zdobytych od zarządcy obiektu.

Szczegółowe informacje ANEKS II

- **Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO**

Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO na mocy decyzji z dnia 21 czerwca 2013 r. w ramach wpisu seryjnego, transgranicznego. Na Listę UNESCO wpisanych zostało 16 cerkwi. Osiem cerkwi zlokalizowanych na terenie Polski - w: Chotyńcu, Radrużu, Smolniku i Turzańsku (województwo podkarpackie) oraz w: Brunarach Wyżnych, Kwiatoniu, Owczarach i Powroźniku (województwo małopolskie) i osiem położonych na terenie Ukrainy – w: Drohobyczu, Matkowie, Jasinie, Potyliczu, Rohatyniu, Uzoku, Werbiażu Niżnym i Żółkwi. Wpis na Listę UNESCO nie funkcjonuje w polskim systemie prawnym jako odrębna forma ochrony zabytków.

- **Formy ochrony – poziom krajowy**

Podstawowym aktem prawnym w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są w niej zapisane obowiązki właściciela zabytku oraz działania, które należy podejmować w celu kształtowania polityki ochrony zabytków w skali kraju i regionu. Należy podkreślić, iż istota polskiego systemu prawnego w zakresie ochrony zabytków

srowadza się do stwierdzenia, że za stan i los zabytku odpowiada właściciel, a administracja państwowa i samorządowa odpowiada za zadania z zakresu nadzoru prawidłowości prawnej działań oraz wspierania formalnego i finansowego właścicieli zabytku podejmujących prace konserwatorskie. Właściciel zabytku, jako sprawujący nad nim opiekę, powinien gwarantować utrzymanie obiektu w dobrym stanie. Strona konserwatorska zapewnia fachowy nadzór, inicjuje niezbędne działania zabezpieczające oraz współfinansuje działania ochronne. Ustawa określa prawne formy ochrony zabytków, które decydują o zakresie i skuteczności ochrony poszczególnych dóbr.

Ustawowymi formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków
- uznanie za pomnik historii
- utworzenie parku kulturowego
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 7.)

- **Uznanie za pomnik historii**

Raduż – zespół cerkiewny – uznany za pomnik historii Rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 22 listopada 2017 r. (Dz. U. 2017 poz. 2253).

Celem ochrony pomnika historii (...) jest zachowanie, ze względu na wartości historyczne, artystyczne, naukowe i krajobrazowe oraz autentyczność substancji, unikatowego w skali kraju zespołu cerkiewnego, stanowiącego materialne świadectwo tradycji artystycznych Kościołów wschodnich na ziemiach Rzeczypospolitej, którego dominantą jest drewniana świątynia o wysokiej klasy rozwiązaniach konstrukcyjnych, poziomie wykonawstwa oraz wystroju i wyposażeniu wnętrza .

Wpis obejmuje również otoczenie zespołu oraz elementy wyposażenia i malarskiego wystroju cerkwi.

Uznanie zespołu cerkiewnego za pomnik historii świadczy o najwyższej randze obiektu w prawnym systemie ochrony zabytków w Polsce.

- **Wpis do rejestru zabytków**

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Zgodnie z ustawą ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska (Art. 4)

W odniesieniu do obiektów (nieruchomych i ruchomych) oraz obszarów wpisanych do rejestru zabytków różnego rodzaju działania wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Pozwolenie takie jest m.in. konieczne do: prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisany do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni; wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku; prowadzenie badań konserwatorskich zabytku; prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru; prowadzenie badań archeologicznych; przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru; dokonywanie podziału zabytku; zmiana przeznaczenia

lub sposobu korzystania z zabytku; umieszczanie na zabytku urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych; podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku.

Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków zespołu cerkiewnego w Radrużu:

Nr rejestru A-435 z dnia z 10. 05. 1960 r. i z A-166 z 15.12.1986 r.:

- cerkiew, drewn., 1583 r.
- dzwonnica, drewn., k. XVI w. (XVII-XVIII w.?)
- cmentarz cerkiewny, XVII, XVIII, XIX w.
- teren wewnątrz ogrodzenia wraz z około 20 drzewami
- 2 cmentarze greko-kat., obok cerkwi, XIX-XX w.

Nr rejestru A-421 z 14.06.2010 r.:

Część zespołu cerkwi greckokatolickiej pw. św. Paraskewy wraz z otoczeniem obejmującym:

- dom diaka, XIX w.
- ogrodzenie z dwiema bramami, XIX w.

cmentarz przycerkiewny

- budynek „Proświta”, 1930 r.

w granicach działek nr 177, 178, 232, 233, 235, 236, 237, cz. dz. nr 219; KW 7211, 39991.

Wyznaczono także rozległe otoczenie zespołu włączając w jego granice dwa cmentarze greckokatolickie wpisane do rejestru zabytków odrębną decyzją A-166 z 15.12.1986 r.,

Nr rejestru A-912 z 8.10.2012 r.:

- otoczenie zespołu cerkiewno-cmentarnego pw. św. Paraskewy w granicach: działki nr 171/4 oraz części działek 175/1, 219/1, KW PR1L/00039990/4, PR1L/00007211/7.

Formy ochrony – poziom lokalny

Park kulturowy – brak

Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego – brak mpzp

- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego

Zmiana Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Horyniec-Zdrój przyjęta uchwałą Nr XL/253/2014 Rady Gminy Horyniec-Zdrój z dnia 18 marca 2014 r. <https://bip-v1-files.idcom-jst.pl/sites/3088/wiadomosci/227851/files/zal1.doc>

W rozdziale 2.10. Obszary chronione na podstawie przepisów szczególnych, w podrozdziale 2.10.4. Kierunki ochrony Dziedzictwa Kulturowego gminy zapisano:

„kierunki ochrony zasobów Dziedzictwa Kulturowego Gminy obejmują 2 grupy zagadnień:

- ochrony prawnej zasobów,
- metod ochrony zasobów w procesie planowania i praktyce realizacyjnej”.

W Studium zespół cerkiewny w Radrużu wymieniony został jedynie na liście obiektów wpisanych do rejestru zabytków. W metodach ochrony Dziedzictwa Kulturowego Gminy jako podstawową metodę ochrony zasobów na etapie planowania przestrzennego i praktyce realizacyjnej ustalono strefy ochrony konserwatorskiej: A – B – E – K – OW. Zespołu cerkiewnego nie uwzględniono jednak w żadnej z powyższych stref.

Ochrona prawna wynikająca z użytkowania obiektu jako muzeum

Poza wymienionymi powyżej formami ochrony na stan prawny i ochronę obiektu niebagatelny wpływ ma typ własności tego zabytku i sprawowana funkcja. W zespole cerkiewnym w Radrużu mieści się muzeum.

III. Rozpoznanie użytkowania i wykorzystania zabytku w tym: wymienić podstawowe źródła i wysokość finansowania dotyczące bieżącego użytkowania i prac remontowo-konserwatorskich

– opisanie najważniejszych działań związanych z prezentacją i promocją, udostępnianiem, edukacją i rozwojem turystyki w oparciu o zespół cerkiewny podejmowane przez Zarządcę czyli Muzeum Kresów w Lubaczowie. Uwzględniając m.in. organizację wystaw, prowadzenie strony internetowej oraz rozpowszechnianie informacji w mediach społecznościowych, organizowanie lub współorganizowanie wydarzeń kulturalnych (w tym ogólnopolskich i międzynarodowych, np. Noc Muzeów, Europejskie Dni Dziedzictwa), konferencji naukowych, prowadzenie działalności wydawniczej, organizowanie lekcji muzealnych dla dzieci i młodzieży, prelekcji, konkursów malarskich, fotograficznych itp.

– opisanie najważniejszych działań związanych z prezentacją i promocją, udostępnianiem, edukacją i rozwojem turystyki zabytkowego założenia cerkiewnego podejmowane przez innych interesariuszy.

- Informacje należy uzyskać od Zarządcy oraz skorzystać z tych, które są dostępne na stronach internetowych i w mediach społecznościowych.

Szczegółowe informacje ANEKS III:

Podstawowe źródła i wysokość finansowania dotyczące bieżącego użytkowania i prac remontowo-konserwatorskich:

- dotacja organizatora (Powiat Lubaczowski) na działalność statutową Muzeum Kresów w Lubaczowie na 2022 r. – **1 483 479,00 zł**

- wybrane środki pozyskane przez Muzeum Kresów w Lubaczowie na działania w 2022 r. i latach wcześniejszych.:

a) Dotacja celowa Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego na działalność bieżącą – **100 000,00 zł** (2022 r.)

b) Dotacja z programu „Ochrona zabytków” Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego na zadanie pn. „Radruż, cmentarz (pocz. XIX w.), Zespół cerkiewny (kon. XVI w.): prace konserwatorskie przy nagrobkach – etap IV” – **189 426,30 zł** (2021 r.)

c) Dotacja z programu „Ochrona zabytków” Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego na zadanie pn. „Radruż, cmentarz (pocz. XIX w.), Zespół cerkiewny (kon. XVI w.): prace konserwatorskie przy nagrobkach – etap III” – **106 000,00 zł** (2021 r.)

d) Prace konserwatorskie na cmentarzu w Zespole Cerkiewnym w Radrużu, środki Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z/s w Przemyślu – **25 000,00 zł** (2022 r.)

Najważniejsze działania związane z prezentacją i promocją, udostępnianiem, edukacją i rozwojem turystyki w oparciu o Zespół Cerkiewny podejmowane przez Zarządcę czyli Muzeum Kresów w Lubaczowie:

I. DZIAŁALNOŚĆ WYSTAWIENNICZA

W roku 2021 Muzeum Kresów w Lubaczowie udostępniło zwiedzającym **4 wystawy czasowe** w budynku muzealnym w Zespole Cerkiewnym w Radrużu:

a) *Drewniane cerkwie – ukryte skarby wspólnej turystyki regionu Karpat.* (14 marca – 18 czerwca 2021 r.)

b) *Dotknąć niepojętego. Ikony. Sebastian Niestój.* (3 lipca – 12 września 2021 r.)

c) *Bruśnieńskie krzyże przydrożne. Historia w kamieniu.* (25 września – 20 października 2021 r.)

d) *Roztocze – wciąż wracam. Rysunki Andrzeja Pellera.* (21 listopada 2021 r. – 28 lutego 2022 r.)

Frekwencja:

- w 2021 r. Zespół Cerkiewny w Radrużu odwiedziło łącznie **10 860 osób**, przy czym liczba odbiorców oferty Muzeum – biorąc pod uwagę działania w przestrzeni Internetu oraz szereg innych inicjatyw kulturalnych – była o wiele wyższa.

Wernisaż wystawy „Bruśnieńskie krzyże przydrożne. Historia w kamieniu“. Fot. Andrzej Rychlewski, 2021 r.

II. DZIAŁANOŚĆ EDUKACYJNA I WYDARZENIA KULTURALNE

W 2021 r. Muzeum było organizatorem **67 działań edukacyjnych**: 26 lekcji muzealnych, 5 warsztatów i 4 konkursów. Inicjatywy skierowane zostały do różnych grup docelowych: dzieci i młodzieży szkolnej, dorosłych, osób indywidualnych oraz rodzin z dziećmi i grup zorganizowanych. Przygotowana została także oferta edukacyjna *Muzeum online*. W ramach działalności edukacyjnej Muzeum współpracowało z instytucjami oświatowymi i kulturalnymi na terenie powiatu lubaczowskiego i województwa podkarpackiego.

1. Konkursy:

- a) **Żywe obrazy.**
- b) **Rysuj w muzeum.**
- c) **Uliczne portrety – czyli o tych, którzy tworzyli historię twojego miasta.**
- d) **Drewniane cerkwie – ukryte skarby wspólnej turystyki regionu Karpat.**

Warsztaty malowania techniką ebru w ramach „Spotkania z kulturą turecką”. Fot. Andrzej Rychlewski, 2021 r.

2. Panele, debaty, spotkania, mające charakter edukacyjny:

- a) **Jak powstaje ikona** 21 sierpnia 2021 r.;
- b) **Spotkania z kulturą turecką** 5–7 sierpnia 2021 r.;
- c) **Spotkanie autorskie z Robertem Gmitem wokół książki „Na Roztoczu – przewodnik metaforyczny”**, 15 października 2021 r.
- d) **Spotkanie autorskie z Krystianem Klysewiczem i Tomaszem Michalskim wokół albumu „Roztocze” oraz Kamilem Paluszkiem wokół albumu „Cerkwie w Polsce południowo-wschodniej”**, 24 października 2021 r.
- e) **Rozmowy na pograniczu** –11 grudnia 2021 r.,

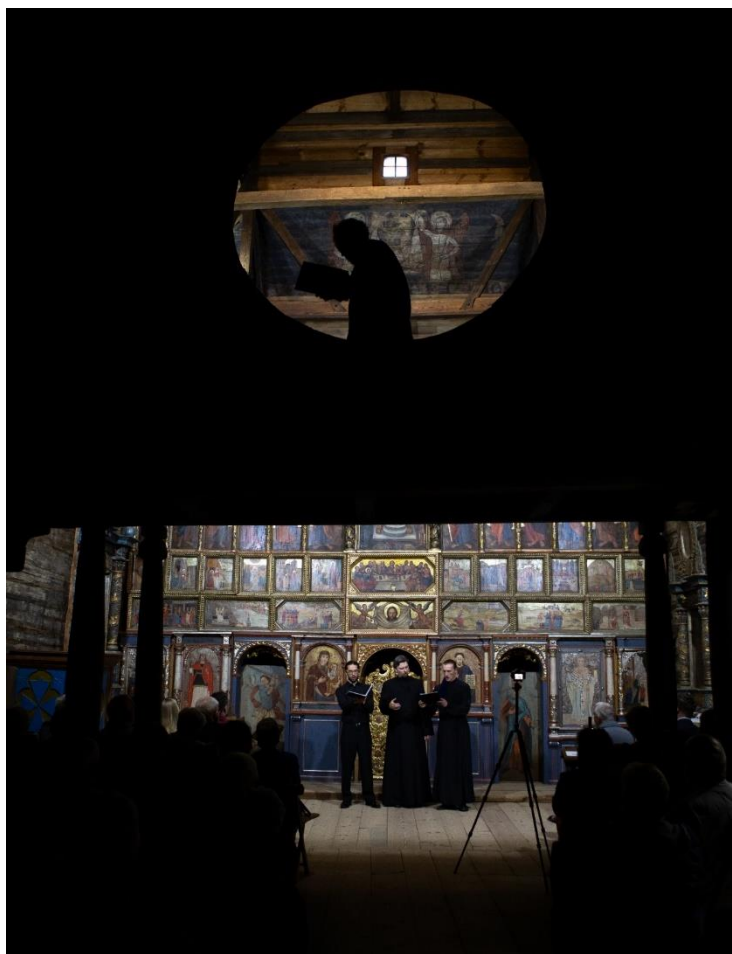
„Rozmowy na pograniczu” w budynku muzealnym w Zespole Cerkiewnym w Radrużu. Fot. Andrzej Rychlewski, 2021 r.

3. Film:

- a) **Radruż – cerkiew na dawnych Kresach Rzeczypospolitej.**

4. Koncerty:

- a) Koncert zespołu **Wernyhora** w ramach Nocy Muzeów 2021, zorganizowany w formule hybrydowej, Zespół Cerkiewny w Radrużu, 16 maja 2021 r.;
- b) Koncert **Zespołu Muzyki Dawnej i Tradycyjnej Vox Angeli PL**, przygotowany wspólnie z Podkarpacką Regionalną Organizacją Turystyczną w ramach Otwartego Szlaku Architektury Drewnianej w województwie podkarpackim, Zespół Cerkiewny w Radrużu, 27 czerwca 2021 r.;
- c) Koncert grupy **Suplikanci** „Od powietrza... - tradycyjne podkarpackie pieśni przeciwko zarazie”, jako jedno z wydarzeń Festiwalu Dziedzictwa Kresów, Zespół Cerkiewny w Radrużu, 29 lipca 2021 r.;
- d) Koncert **Męskiego Zespołu Muzyki Cerkiewnej „Katapetasma”**, jako wydarzenie towarzyszące wystawie ikon Sebastiana Niestoja, Zespół Cerkiewny w Radrużu, 11 września 2021 r.

Koncert zespołu „Katapetasma“ w cerkwi pw. św. Paraskewy w Radrużu. Fot. Andrzej Rychlewski, 2021 r.

III. PROMOCJA

1. Materiały promocyjne drukowane:

- a) drukowane zaproszenia, foldery i katalogi wystaw,
- b) plakaty promujące wydarzenia organizowane przez Muzeum wywieszane na słupach ogłoszeniowych w Lubaczowie, tablicach ogłoszeniowych oraz wybranych miejscach na terenie powiatu lubaczowskiego,
- c) ulotki Muzeum Kresów w Lubaczowie, Zespołu Cerkiewnego w Radrużu oraz Zespołu Cerkiewnego w Nowym Bruśnie dostępne w siedzibie głównej Muzeum i w budynku muzealnym w Radrużu oraz wybranych punktach informacji turystycznej na terenie województwa podkarpackiego,
- d) kalendarz na 2022 r. pt. *Krzyże bruśnieńskie w rysunku Andrzeja Pellera*.

2. Internet:

- a) Wdrożenie nowej strony internetowej Muzeum i rozwój mediów społecznościowych
- b) zamieszczanie informacji na temat działalności na stronie internetowej Muzeum,
- c) kampanie promocyjne Muzeum, Zespołu Cerkiewnego w Radrużu oraz Zespołu Cerkiewnego w Nowym Bruśnie na profilach facebookowych, cykliczne zamieszczanie postów dotyczących wydarzeń i zbiorów Muzeum;
- d) utworzenie konta na youtube Muzeum;
- e) udostępnienie w Internecie 6 wirtualnych wycieczek po cerkwiach na terenie powiatu lubaczowskiego;
- f) przygotowanie 1 interaktywnej mapy prezentującej dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze powiatu lubaczowskiego – domena odkryj.powiatlubaczowski.pl;
- g) informacje o działaniach Muzeum zamieszczane na lokalnych portalach informacyjnych: elubaczow, zlubaczowa oraz na ogólnopolskim portalu Onet;
- h) przygotowanie relacji wideo, również na żywo, z wernisaży wystaw;
- i) emitowanie w Internecie zaproszeń w postaci krótkich filmów na wystawy i inne wydarzenia kulturalne przygotowane przez Muzeum – zaangażowanie wszystkich pracowników merytorycznych Muzeum;
- j) przygotowanie profesjonalnej dokumentacji fotograficznej z wydarzeń organizowanych przez Muzeum i publikowanie ich w Internecie.

3. Prasa:

- a) artykuły na temat działalności Muzeum ukazały się m.in. w gazetach i czasopismach takich jak: „Życie Podkarpackie”, „Kresowiak Galicyjski”, „Lubaczów 2021”, „Gazeta Horyniecka”, „Roztoczański Głos”, „Podkarpacki Informator Kulturalny”.

4. Radio:

- a) udzielano wywiadów radiowych dla takich stacji jak: Polskie Radio Rzeszów, Katolickie Radio Zamość, Jedyńka. Program 1 Polskiego Radia, Program 2 Polskiego Radia;
- b) z Zespołu Cerkiewnego w Radrużu zorganizowano audycję „Perły Podkarpacia” Polskiego Radio Rzeszów.

5. Telewizja:

- a) relacje z wydarzeń oraz wywiady z pracownikami ukazały się w programach informacyjnych emitowanych przez TVP1, TVP Info, TVP3 Rzeszów, POLSAT.

6. Inne:

- a) Opracowanie nowej, spójnej identyfikacji Muzeum Kresów w Lubaczowie oraz oddziałów: Zespołu Cerkiewnego w Radrużu i Zespołu Cerkiewnego w Nowym Bruśnie: logotypu, księgi znaku, materiałów promocyjnych, identyfikatorów, odzieży służbowej dla pracowników Zespołu Cerkiewnego w Radrużu, ulotek itd.;
- b) ustawienie 3 nowych tablic wolnostojących w Radrużu i Nowym Bruśnie, a także 3 nowych tablic naściennych;
- c) Współpraca z Podkarpacką Regionalną Organizacją Turystyczną w zakresie wzmacniania ruchu turystycznego na terenie powiatu lubaczowskiego oraz w obiektach należących do Muzeum;
- d) Współpraca z wydawnictwami publikującymi książki o ziemi lubaczowskiej i Kresach dawnej Rzeczypospolitej – wejście we współpracę w zakresie dystrybucji wydawnictw w Lubaczowie i w Radrużu;
- e) Współpraca z regionalnymi artystami/rękodzielnikami w zakresie dystrybucji ich prac w obiektach należących do Muzeum.

MUZEUM KRESÓW
w Lubaczowie

ZESPÓŁ CERKIEWNY
w Radrużu

Nowe logotypy Muzeum Kresów w Lubaczowie i Zespołu Cerkiewnego w Radrużu

IV. DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA

W 2021 r. nakładem Muzeum Kresów w Lubaczowie zostało wydanych **17 publikacji**. Ponadto pracownicy Muzeum pisali teksty do publikacji zewnętrznych. Poniżej zostały wyszczególnione te, które związane są z Zespołem Cerkiewnym w Radrużu:

- a) *Drewniane cerkwie – ukryte skarby wspólnej turystyki regionu Karpat / Wooden Churches – the hidden giants of common tourism destination Carpathians / Дерев'яні церкви – приховані скарби спільного туристичного регіону Карпат* [katalog wystawy], red i wstęp: Piotr Zubowski, Lubaczów 2021;
- b) *Krzyże bruśnieńskie w rysunku Andrzeja Peller* [kalendarz muzealny na 2022 r.], Lubaczów 2021;
- c) Mazur Janusz, *Krzyże bruśnieńskie w rysunkach Andrzeja Peller* [tekst do kalendarza Muzeum Kresów w Lubaczowie na 2022 r.], Lubaczów 2021 r.;
- d) Mazur Janusz, *Podniebne krzyże radrużańskie*, „Gazeta Horyniecka”, nr 57, październik 2021, s. 19–22;
- e) Mazur Janusz, *Reminiscencje z „Tłoki ciesielskiej” w Ciechanowcu*, artykuł na stronę internetową Muzeum, data publikacji: listopad 2021 r.;
- f) Mazur Janusz, *Wieża radrużańska*, „Gazeta Horyniecka”, nr 56, luty 2021, s. 17–20;
- g) *Bruśnieńskie krzyże przydrożne. Historia w kamieniu* [katalog wystawy wydany przez Fundację Dziedzictwa Kulturowego i Towarzystwo Tradycji Akademickiej, we współpracy z Muzeum Kresów w Lubaczowie], teksty: Grzegorz Ciećka, Daniel Potkański, Tomasz Stelmaski, fotografie: Tomasz Stelmaski, Warszawa–Radruż 2021;
- h) Żurek Mateusz, *„In Between? – Neighbours Meet in the Borderlands” na pograniczu polsko-ukraińskim*, „Lubaczów 2021” [Jednodniówka Towarzystwa Miłośników Ziemi Lubaczowskiej i Urzędu Miasta w Lubaczowie], Lubaczów 2020, s. 79–84.

V. DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA

Sesje, konferencje, seminaria oraz inna działalność naukowa pracowników na terenie Muzeum i Zespołu Cerkiewnego:

- a) Mazur Janusz, 7 konsultacji naukowych w zakresie: historia i kultura powiatu lubaczowskiego, dzieje poszczególnych miejscowości, zabytki architektury drewnianej, sakralnej i dworskiej, kultura ludowa, zabytki nagrobne i przydrożne – kamieniarstwo bruśnieńskie; ikonografia architektury cerkiewnej; zabytki rzemiosła artystycznego; tradycyjna obrzędowość i kultura wsi lubaczowskiej, folklor okolic Lubaczowa;
- b) Mazur Janusz, *Fascynacje cerkiewne Jarosława Giemzy*, Spotkanie promocyjne wokół albumów: „Roztocze” i „Cerkwie w Polsce południowo-wschodniej”, Zespół Cerkiewny w Radrużu, 24 października 2021 r.;

- c) Mazur Janusz, *Od Radruża do Radruża. Przegląd zabytków drewnianej architektury cerkiewnej okolic Lubaczowa (XVI-XX w.)*, Workshop pt.: *Drewniana architektura sakralna w Polsce i w Ukrainie – możliwości ochrony oraz wykorzystania w turystyce dziedzictwa kulturowego regionu Karpat*, Muzeum Kresów w Lubaczowie, 15 stycznia 2021 r.;
- d) Mazur Janusz, *Ślady wyprawy na czambuły tatarskie w 1672 r. w okolicach Lubaczowa*, Sesja popularnonaukowa „Kresy najbliższe”, w ramach „Festiwalu Dziedzictwa Kresów 2021”, Muzeum Kresów w Lubaczowie, 15 lipca 2021 r.;
- e) Organizacja, we współpracy z Europejską Siecią Pamięć i Solidarność, Ośrodkiem „Pamięć i Przyszłość” oraz Centrum Dialogu i Porozumienia Europejskiego w Iwanofrankiwsku międzynarodowego seminarium dla studentów „*In Between? – Neighbours Meet in the Borderlands*” na pograniczu polsko-ukraińskim, wrzesień 2021 r.;
- f) Seminarium w ramach Akademii Dziedzictwa Kresów *Dziedzictwo kultury ludowej w programie Muzeum Dziedzictwa Kresów Dawnej Rzeczypospolitej*, Zespół Cerkiewny w Radrużu, 10 sierpnia 2021 r.;
- g) Sesja pt. *Drewniana architektura sakralna w Polsce i w Ukrainie – możliwości ochrony oraz wykorzystania w turystyce dziedzictwa kulturowego regionu Karpat* [zorganizowana w ramach projektu *Drewniane cerkwie – ukryte skarby wspólnej turystyki regionu Karpat*, w formule zdalnej], 15 stycznia 2021 r.;
- h) Współpraca z Muzeum Narodowym Ziemi Przemyskiej przy organizacji II Międzynarodowego Symposium „*Drewniane cerkwie obszaru Karpat i wschodniego pogranicza*” w dniach 5–6 listopada 2021 r. [Muzeum przygotowało objazd badawczy po Zespole Cerkiewnym w Radrużu i Zespole Cerkiewnym w Nowym Bruśnie w dn. 6 listopada 2021 r.];
- i) Wykład online dr Anny Wilk, *Łemkowie – historia i tożsamość*, wydarzenie towarzyszące wystawie „*Dotknąć niepojętego. Ikony. Sebastian Niestój*”, 14 sierpnia 2021 r.

VI. PRACE KONSERWATORSKIE, REMONTOWE I INWESTYCYJNE

1. Prace konserwatorskie na cmentarzu w Zespole Cerkiewnym w Radrużu.

Koszt całkowity: **189 426,30 zł**

Finansowanie: Ministerstwo Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu w ramach programu „Ochrona zabytków”.

Prace konserwatorskie objęły 62 nagrobki na tzw. dużym cmentarzu. Był to kolejny (IV) etap prac konserwatorskich realizowanych od 2016 r. na dawnych cmentarzach parafialnych w Zespole Cerkiewnym w Radrużu.

2. Wykonanie systemu alarmowego, przeciwpożarowego oraz rozbudowa systemu monitorującego w budynku muzealnym w Zespole Cerkiewnym w Radrużu.

3. Stały serwis i prace remontowe systemów gaśniczych w cerkwi św. Paraskewy w Zespole Cerkiewnym w Radrużu (system gaszenia mgłowego, system wczesnej detekcji dymu).

4. Przygotowanie dokumentacji projektowej muru wokół cerkwi w Zespole Cerkiewnym w Radrużu, w związku z zaleceniami Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z/s w Przemyślu.

5. Wykonanie pełnej inwentaryzacji zabytkowego drzewostanu w Zespole Cerkiewnym w Radrużu.

6. Zaplanowano kolejny (piąty) etap prac konserwatorskich na tzw. dużym cmentarzu w Zespole Cerkiewnym w Radrużu, który obejmie remont ok. 45–60 nagrobków. Prace uzależnione są od pozyskania środków z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (złożono wnioski w ramach programu „Ochrona zabytków”).

VII. WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA

1. In between? – Neighbours Meet in the Borderlands

Okres realizacji: lipiec–wrzesień 2021 r.

Muzeum jako partner Instytutu Europejskiej Sieci Pamięć i Solidarność, Centrum Kultury Polskiej i Dialogu Europejskiego w Iwano-Frankiwsku oraz Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.

„In between?” to projekt edukacyjny skierowany do studentów różnych kierunków, m.in. historii, antropologii kulturowej, dziennikarstwa, socjologii czy kulturoznawstwa. Uczestnicy otrzymują możliwość przeprowadzenia badań metodą oral history na europejskich

pograniczach. Muzeum, jako partner, przygotowało program kulturalny dla studentów na pograniczu polsko-ukraińskim.

Uczestnicy projektu „In between?” przed cerkwią pw. św. Paraskewy w Radrużu. Fot. Mateusz Żurek, 2021 r.

2. Drewniane cerkwie – ukryte skarby wspólnej turystyki regionu Karpat.

Łączny koszt projektu (środki Muzeum): **33 172,86 Euro**

Okres realizacji: 1 listopada 2019 r. – 30 kwietnia 2021 r.

Partner: Agencja Rozwoju Regionalnego i Współpracy Zagranicznej „Zakarpacie” Obwodu Zakarpackiego w Użhorodzie (Ukraina)

Źródło finansowania: Program Współpracy Transgranicznej Polska–Białoruś–Ukraina 2014–2020

Celem projektu były wspólne, polsko-ukraińskie działania mające na celu promocję i ochronę materialnego dziedzictwa regionu Karpat, a w szczególności drewnianej architektury cerkiewnej.

Interesariusze:

W grze przewidziano następujące role w postaci:

1. **zarządcy zespołu cerkiewnego** – dyrektor /przy wsparciu pracowników? Muzeum Kresów w Lubaczowie
2. **Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** i/lub pracownik Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemyślu
3. **specjalisty w zakresie oceny stanu technicznego** – wskazanie zagrożeń (m.in. konstrukcyjnych/ wykonawca prac remontowo-konserwatorskich i konserwatorskich/ inspektor nadzoru budowlanego, inspektor nadzoru konserwatorskiego
4. **władz lokalnych,**
5. **głosu turystów.**

Zarządca dobra – Muzeum Kresów w Lubaczowie, ul. Sobieskiego 4, 37-600 Lubaczów

Zespół cerkiewny w Radrużu jest Oddziałem Muzeum Kresów w Lubaczowie. Muzeum Kresów w Lubaczowie jest samorządową instytucją kultury, której organizatorem jest Powiat Lubaczowski. Muzeum prowadzi działalność na podstawie szeregu ustaw, przede wszystkim ustawy o muzeach oraz w oparciu o statut. Do zakresu działania Muzeum należy przede wszystkim gromadzenie, przechowywanie, konserwacja i udostępnianie zbiorów w zakresie archeologii, etnografii, historii, sztuki i rzemiosła artystycznego Kresów Rzeczypospolitej.

Działalność Muzeum finansowana jest z: przychodów z prowadzonej działalności; z najmu i dzierżawy składników majątkowych; dotacji podmiotowych i celowych z budżetu państwa lub jednostki samorządu terytorialnego; środków od osób fizycznych i prawnych oraz z innych źródeł. Muzeum ma prawo do prowadzenia działalności gospodarczej w określonym zakresie, przede wszystkim usług handlowych (np. sprzedaż publikacji i pamiątek), usług związanych z obsługą ruchu turystycznego, usług reklamowych i promocji oraz odpłatnego udostępniania zbiorów.

W grupie każdy student otrzymuje jedną z wyżej wymienionych ról.

WPROWADZENIE

2 WPROWADZENIE

Wybór osób reprezentujących poszczególnych interesariuszy w każdej z 3 grup.

zarządca/właściciel zespołu cerkiewnego – dyrektor Muzeum Kresów w Lubaczowie

Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków i/lub pracownik Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemyślu

specjalista /wykonawca/ inspektor nadzoru

władze lokalne

turysta

GRACZE

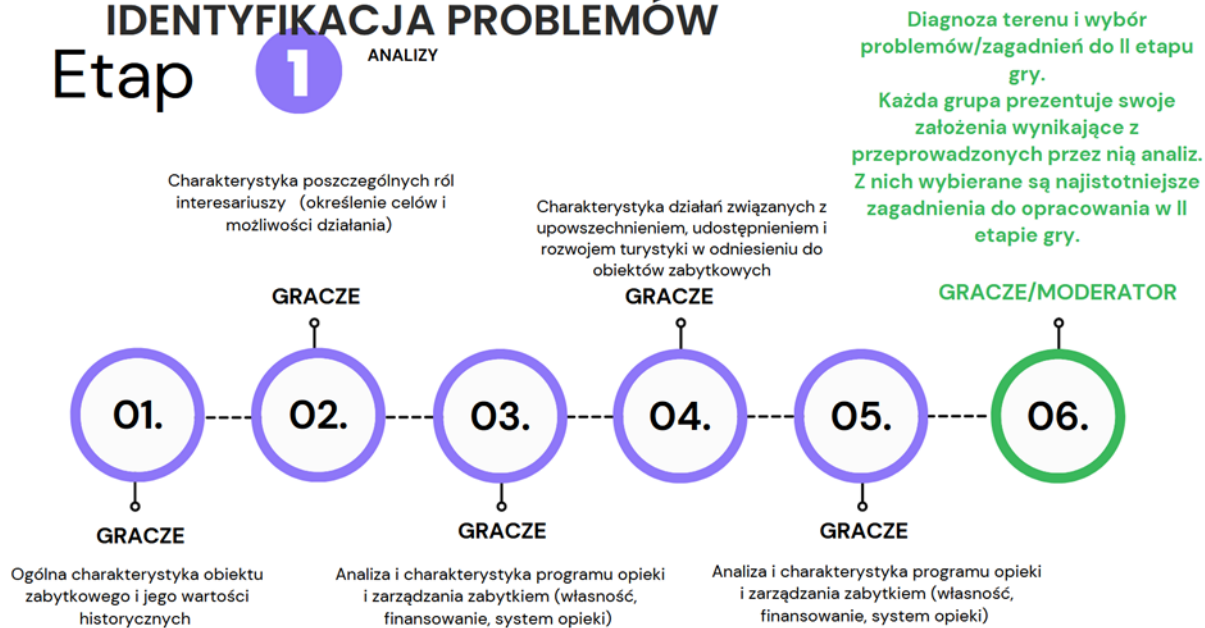
ETAP I IDENTYFIKACJA PROBLEMÓW (czas trwania 90 min)

Ten etap gry powinien zakończyć się **wyborem tematów/zagadnień** do rozgrywek w II etapie. Tematy/zagadnienia zaproponowane w wyniku podsumowania I etapu gry w oparciu o zespół cerkiewny w Radrużu:

1. Analiza rozpoznania obiektu i jego wartości oraz wskazanie wykonania koniecznych badań (np. archeologicznych, architektonicznych, archiwalno-historycznych, innych)
2. Analiza stanu i zagrożeń obiektu oraz przeprowadzenie prac remontowo-konserwatorskich w zespole cerkiewnym w Radrużu
3. Dotychczasowe wykorzystanie i użytkowanie a dalszy rozwój Muzeum Kresów w Lubaczowie w oparciu o zespół cerkiewny w Radrużu – nowe koncepcje

IDENTYFIKACJA PROBLEMÓW

Etap 1 ANALIZY

Równocześnie studenci zyskują świadomość ról interesariuszy ich obowiązków i możliwości działania oraz procedur związanych z zarządzaniem obiektem zabytkowym. **Kluczowym elementem tej części gry jest identyfikacja głównych problemów** oraz rozpoznanie wraz z prezentacją ww. trzech rodzajów zagadnień stanowiących podstawę do wyboru kilku problemów/zagadnień, które będą przedmiotem rozgrywek w II etapie gry.

- Propozycje tych problemów/zagadnień składa każda z trzech grup uczestników gry.
- Każda grupa proponuje 2 problemy/zagadnienia, które będą rozwiązywane w II etapie gry. Spośród 6 propozycji moderator wybiera 3 tematy do rozgrywek w II etapie.
- Na tym etapie gry rola moderatora ograniczona jest do **roli arbitra nie ingerującego w działania graczy, bierze jednak na koniec udział w głosowaniu.**
- Na koniec **ETAPU 1** następuje częściowa ewaluacja, ocenie podlegają poszczególne grupy - przyznawane są punkty – oceny dokonuje zarówno moderator, jak również pozostali gracze. Każdy gracz może przyznać jeden punkt na rozwiązanie, które uważa za słuszne. Członkowie grup nie mogą głosować na własną grupę. Punkty uzyskane podczas tej ewaluacji wliczane są do końcowego głosowania.

Kryteria oceny ETAPU 1 - ocena analizy obiektu:

/kto najtrafniej określi problemy obiektu na podstawie zebranych na tym etapie informacji / m.in.:

- ocena wartości (najkompletniej)
- analiza i charakterystyka systemu ochrony i zarządzania (kompletność opisu)

- charakterystyka interesariuszy (kompletność interesariuszy i identyfikacja ich celów i możliwości)

Celem tego etapu jest identyfikacja problemów, będących przedmiotem gry w następnych etapach.

ETAP 2 - ROZWIĄZYWANIE PROBLEMÓW (czas trwania 90 minut)

Na prezentację wyników pracy każdej z grup powinno się poświęcić jedno zajęcia. Grupa przedstawia swoją pracę w formie prezentacji zawierającej proponowany przez grupę szkic planu zarządzania obiektem. Po skończonej prezentacji pozostali uczestnicy gry mogą zadawać pytania. Dodatkowo moderator powinien przeprowadzić dyskusję podsumowującą, gdzie studenci dokonają oceny, np. czy obecny stan obiektu jest zadowalający, czy sposób jego zarządzania jest odpowiedni lub czy aktualne działania w zakresie udostępniania i promocji są wystarczające.

Główne zadania i działania – dyskusja interesariuszy:

– ocena stanu i zagrożeń – pozyskanie ekspertyzy dotyczącej stanu technicznego cerkwi,
– poinformowanie o problemie WKZ oraz udział w kontroli konserwatorskiej zwołanej przez WKZ (uzyskanie wytycznych pokontrolnych)
– opracowanie dokumentacji konserwatorskiej – program prac remontowo-konserwatorskich (z uwzględnieniem zakresu i metody prowadzenia prac oraz materiałów i technologii)
– przeprowadzenie uzgodnień ze służbami konserwatorskimi, uzyskanie niezbędnych pozwoleń konserwatorskich oraz budowlanych
– zapewnienie finansowania prac – środki własne oraz (najczęściej) pozyskanie dotacji z różnych źródeł
– przeprowadzenie procedury wyboru wykonawców - wyłonienie kompetentnego wykonawcy prac remontowo-konserwatorskich
– realizacja inwestycji zgodnie z przyjętymi założeniami – nadzorowanie przebiegu robót

PROPOZYCJA ROZWIĄZAŃ

ROZWIĄZYWANIE PROBLEMU

Etap 2 DEBATA

Etap II dotyczy rozwiązywania 3 tematów problemów/zagadnień sformułowanych w oparciu o rozpoznanie i analizę obiektu oraz wybranych w I etapie gry. W tym etapie uczestnicy czynni (studenci) pracują we wcześniej przypisanych grupach. Grupa rozwiązuje temat/zagadnienie. Niezależnie od wyboru tematu/zagadnienia wśród interesariuszy każdorazowo musi wystąpić zarządca miejsca oraz przedstawiciel władz konserwatorskich. Każda z 3 grup ma taki sam czas na rozwiązanie problemu. Rozwiązywanie problemu polega na:

- przedstawieniu tematu/zagadnienia przez zarządcę dobra,
- przedstawieniu argumentów każdego z interesariuszy,
- dyskusji,
- wypracowaniu propozycji postępowania/wdrożenia koncepcji optymalnego planu ochrony, zarządzania i użytkowania obiektu. Rozwiązywanie problemu musi zakończyć się wnioskami.

Na koniec **ETAPU 2** następuje częściowa ewaluacja, ocenie podlegają poszczególne grupy - przyznawane są punkty – oceny dokonuje zarówno moderator, jak również pozostali gracze. Każdy gracz może przyznać jeden punkt na rozwiązanie, które uważa za słuszne. Członkowie grup nie mogą głosować na własną grupę. Punkty uzyskane podczas tej ewaluacji wliczane są do końcowego głosowania.

Kryteria oceny ETAPU 2: ocena krytycznej analizy stanu obiektu:

/kto najlepiej przeanalizuje stan zabytku w kluczowych obszarach – oceniana jest kompletność identyfikacji i uszeregowanie ważności/

m.in.:

- krytyczna ocena stanu zachowania i zabezpieczenia wartości zabytku,

- krytyczna ocena systemu zarządzania zabytku,
- krytyczna ocena działań interesariuszy (również braku włączenia potencjalnych interesariuszy).

Zidentyfikowane problemy powinny być uszeregowane w kolejności ważności dla zabytku (w podsumowaniu etapu).

Na koniec ocenia się grupę prezentującą i przyznaje jej punkty – oceny dokonuje zarówno moderator, jak również pozostali gracze. Każdy gracz może przyznać jeden punkt na rozwiązanie które uważa za słuszne. Członkowie grup nie mogą głosować na własną grupę. Punkty uzyskane podczas tej ewaluacji wliczane są do końcowego głosowania.

ETAP III PREZENTACJA KONCEPCJI I WYŁONIENIE ZWYCIĘZCÓW (czas trwania 90 minut)

Etap III gry rozpoczyna się prezentacją każdej z grup biorących udział w grze, w której przedstawiają swoje założenia w formie planu zarządzania dla obiektu. Moderator wraz z innymi graczami ma możliwość zadawania pytań oraz wyrażania własnych opinii nad zasadnością przyjętych rozwiązań, następnie przeprowadzane jest głosowanie na podstawie którego wyłoniona zostaje zwycięska grupa. Ocenie podlegać będą następujące składowe:

- Koncepcja ochrony wartości zabytkowych (zakres i forma ochrony + dopuszczalny zakres interwencji/przekształceń)
- Koncepcji programu użytkowego (co chcemy zrobić z obiektem)
- Koncepcja programu zarządzania (zarządca, finanse, organizacja, etc)
- Koncepcja działań z interesariuszami (ich zadań) i formy ich przekonania, aby stworzyć warunki realizacji programu i umożliwiających jego akceptację
- Koncepcja programu promocji
- Koncepcja usprawnień służących osobom niepełnosprawnym

FINAL: Gracze i moderator wspólne ustalają optymalne działanie (lub warianty):

Sformułowanie ostatecznego programu ochrony, zarządzania, użytkowania obiektu.

Etap III gry rozpoczyna się prezentacją każdej z trzech grup biorących udział w grze w której przedstawiają swoje założenia w formie planu zarządzania dla obiektu. Moderator wraz z innymi graczami ma możliwość zadawania pytań oraz wyrażania własnych opinii nad zasadnością przyjętych rozwiązań, następnie przeprowadzane jest głosowanie na podstawie którego wyłoniona zostaje zwycięska grupa.

ROZWÓJ KONCEPCJI

Etap 3

KRYTERIA EWALUACJI

Ocena graczy jest dokonywana na każdym z 3 etapów/poziomów gry: **1 etap - analiza obiektu** (jego wartości, systemu zarządzania, problemów, etc.); **2 etap - analiza stanu, problemów i potrzeb obiektu**; **3 etap - opracowania rozwiązania** (ocena jakości rozwiązania).

-Odrębnie oceniany jest każdy podpunkt w każdym etapie – podpunkty są sumowane;

-Ocena końcowa poszczególnych graczy polega na zsumowaniu punktów zdobytych na poszczególnych etapach.

Po zakończeniu gry jej przebieg i wyniki oraz wnioski zostają omówione przez moderatora/prowadzącego.

Głosowanie w celu wyłonienia zwycięskiej grupy: w głosowaniu udział biorą: moderator (prowadzący) oraz wszyscy uczestnicy gry. Jeżeli w grze uczestniczył zarządca obiektu również bierze udział w głosowaniu. Głosowanie jest jawne. Moderator (prowadzący) oraz każdy uczestnik gry oddaje jeden głos na grupę, którą uznaje za najlepszą. Wygrywa grupa, która zebrała największą liczbę głosów. W ocenie należy kierować się następującymi przesłankami/kryteriami:

- stopień rozpoznania przez grupę obiektu i jego specyfiki,
  - znajomość praw, obowiązków, kompetencji poszczególnych interesariuszy,
  - umiejętność wykorzystania wiedzy o obiekcie i problemie w dyskusji,
  - umiejętność negocjacji/przekonania innych do swoich pomysłów
- zasadność – jakość – innowacyjność rozwiązania problemu.

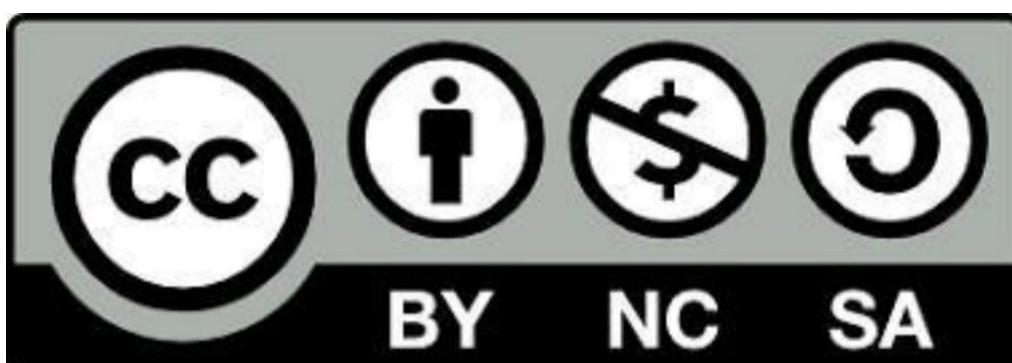
Scenariusz gry edukacyjnej

„Zarządzanie dziedzictwem – ochrona i rozwój”

Opracowany w ramach projektu
*EduGame: Innovative Educational Tools for Management in Heritage
Protection - gamification in didactic process*

Współfinansowany z funduszy Komisji Europejskiej w ramach programu
Erasmus+ Akcja 2: Partnerstwa Strategiczne

Umowa nr 2019-I-PL01-KA203-065842

**Ta praca objęta jest licencją Creative Commons
Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0
International License.**

Publikacja została zrealizowana przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej. Publikacja odzwierciedla jedynie stanowisko jej autorów i Komisja Europejska oraz Narodowa Agencja Programu Erasmus+ nie ponoszą odpowiedzialności za jej zawartość merytoryczną.

PUBLIKACJA BEZPŁATNA